

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav etnologie

Bakalářská práce

Hugo Chmelař

Modelování Maříže: Vývoj lokální identity v pohraniční vesnici od roku 1989 do současnosti

Modelling of Maříž: The Evolution of Local Identity in a Border Village
from 1989 to the Present

Praha 2023

Vedoucí práce: PhDr. Sandra Kreisslová, Ph.D.

Poděkování

Chtěl bych poděkovat své vedoucí bakalářské práce PhDr. Sandře Kreisslové Ph.D. za odborné vedení, pomoc a rady při zpracování této práce.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Modelování Maříže: Vývoj lokální identity v pohraniční vesnici od roku 1989 do současnosti“ vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 8. srpna 2023

Hugo Chmelař

Abstrakt

Práce se zabývá konstruováním místních identit v pohraniční vesnici Maříž. Výzkum byl prováděn formou polostrukturovaných a biografických rozhovorů a z nich získaná data byla prozkoumána narativní analýzou. Osloveni byli především narátoři z řad trvalých rezidentů vesnice, ale i širší okolí příležitostných rezidentů, kteří mají buď hlubší vazby na místo, nebo se angažují v životě vesnice. Rozhovory byly kromě momentálního stavu a pohledu do budoucna směřovány silně na minulost regionu, ať už na vyhnání původních německých obyvatel nebo na realitu minulého režimu, kdy byla Maříž uzavřena za plotem státní hranice. V naracích byl zkoumán vztah a interpretace těchto klíčových formativních událostí místa. Zvláštní fokus byl také kladen na fyzické otisky dějinných turbulencí v místní krajině, kde byly hlavním tématem státní hranice a Mařížský zámek jako místa paměti. Výsledkem analýzy bylo shledání, že si místo za posledních třicet let svého vývoje vytvořilo určité identitární jádro, které silně pracuje s identifikací s místem, a i když svou formou neutváří klasické vesnické společenství, má potenciál pro budoucí kontinuitu. Zároveň byly pomocí analýzy identifikovány narátory vnímané hrozby, jako jsou chalupáři nebo turismus, ale zároveň i příležitosti, jakými je intenzivní kulturní život nebo opět ambivalentní turismus.

Klíčová slova: lokální identita, reanimace, pohraničí, repopulace hraničního pásma, Maříž

Abstract

The thesis deals with the construction of local identities in the border village of Maříž. The research was conducted in the form of semi-structured and biographical interviews, from which the data collected was explored through narrative analysis. The narrators approached included primarily permanent residents of the village as well as a wider circle of occasional residents who either had deeper ties to the place or were involved in village life. Aside from the current situation, the interviews were directed to the region's past, either to the expulsion of the original German inhabitants or the reality of the past regime that resulted in Maříž being closed off behind the national border fence. In the analysis of the narratives, the thesis explores the relationships and interpretation of these key formative events of the place. There is also a particular focus on the physical imprints of historical turbulences on the local landscape, in the example of the state border and the Maříž Castle as sites of memory. As a result of the analysis, the place was found to have developed a certain core identity over the last thirty years of its development, which works strongly with identification with the place and, although it does not take a form of a classic village community, has the potential for future continuity. At the same time, the analysis identified narratives of perceived threats such as cottagers and tourism, but also opportunities such as intense cultural life and again ambivalent tourism.

Keywords: local identity, borderland, reanimation, repopulation of the border zone, Maříž

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Formulace výzkumného problému a metodologie.....	8
3. Teoretická část.....	14
3.1 Identifikace v konstruktivistickém pojetí.....	14
3.2 Prostor, místo, krajina.....	15
3.3 Hranice.....	17
4. „Velké dějiny“ malé Maříže.....	20
5. Místní společenství.....	23
5.1 Mařížské babky.....	23
5.2 Pohraniční stráž.....	26
5.3 Divadlo Sklep a keramika Maříž.....	29
5.4 Stará a nová Letní škola.....	32
5.5 Turismus.....	34
5.6 Návraty vyhnaných Němců.....	37
5.7 Budoucí kontinuita.....	39
5.8 Chalupáři.....	42
5.9 Mařížané a Slavoničtí.....	44
6. Místní krajina.....	48
6.1 Hranice.....	48
6.2 Mařížský zámek.....	54
7. Prezentace Maříže navenek.....	56
8. Závěr.....	62
9. Seznam použité literatury.....	65

1. Úvod

Bakalářská práce se věnuje vztahu k místu, které si v minulosti prošlo výraznou diskontinuitou, nejdříve v podobě nucené migrace původních obyvatel po druhé světové válce, o něco později následované dalším procesem vylidnění v důsledku blízkosti zakázaného pásma. Ztráta domova, přerušení kontinuity osídlení, přerušení místní tradice – to vše utváří prostředí, jež dává vzniknout specifickým lokálním identitám a které se musí vyrovnávat s tématy, jako je vykořenění, tedy absence silnějších vazeb na místo a místní krajinu, absence tradice spojené s místem, vyrovnávání se s historickým kontextem apod. Takovou obcí je jihomoravská Maříž, která se pro své historické diskontinuity a současnou „renesanci“ jeví jako vhodné místo k porozumění konstrukce lokálních identit, kterými se tato práce zabývá.

Struktura práce je členěna klasicky na část metodologickou, kde bude vymezen výzkumný problém a reflektován terénní výzkum, teoretickou, kde jsou promyšleny základní koncepty jako identifikace a krajina. Následuje historický exkurz, kde sleduji lokální dějiny Maříže v kontextu tzv. velké historie. Na to navazuje hlavní tělo práce, v němž analýzou polostrukturovaných rozhovorů rozebírám jednotlivá témata a místní narativy. Následně se v samostatné kapitole zaměřuji na sebe prezentaci v místě působících subjektů a na způsob, jakým zacházejí s místní identitou v rámci sebe propagace, a konečně v závěru jsou zodpovězeny výzkumné otázky.

2. Formulace výzkumného problému a metodologie

V práci jde o porozumění tomu, jak místní obyvatelé a jiné subjekty¹ prožívají vnitřně a používají (prezentují) navenek lokální identitu vesnice Maříž. Toto téma jsem si vybral ze dvou důvodů, které jsou pro sledovanou lokalitu klíčové. Prvním je historický kontext českého pohraničí a obecně velkých přesunů obyvatel, který se pojí s fenoménem ztráty domova a přerušení kontinuity osídlení a tradice. Druhým důvodem je současná revitalizace Maříže navzdory všem negativním vlivům minulosti. Maříž je vesnice nacházející se na hranici České republiky a Rakouska, a přestože momentálně čítá devět trvalých obyvatel (ČSÚ, 2023), lze říct, že je poměrně známá, především kvůli mařížské keramice a hudebnímu a filmovému festivalu.

V práci se tedy ptám:

1) Předmětem zájmu výzkumu, ze kterého práce vychází, je proces sebeidentifikace a prožitku místa (Brubaker, 2000), tedy měkká identita, neboť na této lokální úrovni nepředpokládám reifikované identitární kvality. Místní identity jsou zkoumány z hlediska místních narativů, které se týkají hlavních formativních historických událostí v oblasti, každodennosti, vnímání místních společenských konfliktů a také vnímání místní krajiny. Tímto způsobem je sledována míra pospolitosti a identifikace se s místem.

2) Druhým výzkumným fokusem je prezentace místních identit navenek. Je sledováno, jakým způsobem se specifický osud místa propisuje do způsobu prezentace místních zájmových skupin nebo tvůrčích jednotlivců a jak je s ním v prezentacích nakládáno. Mým předpokladem tedy je, že místní identity jsou často prezentovány a interpretovány tím způsobem, že se identitární komponenty, jako je specifické geografické umístění či specifické dějinné události, zdůrazňují jako jedinečné, a tedy turisticky atraktivní. Budu se tedy zabývat komodifikací místních identit.

¹ Spolky, firmy a jednotlivci, kteří vystupují veřejně, např. tím, že produkují a nabízejí nějaký produkt, pořádají veřejné kulturní akce apod.

Za účelem zjištění odpovědí na výše položené otázky, byla využita metoda etnografického terénního výzkumu, během kterého byly vedeny polostrukturované rozhovory a zúčastněné pozorování. Maříž, místo, které se mi stalo terénem, jsem prvně navštívil v roce 2018 na pozvání přátel ze spolku Leštnice, kteří pořádali malý soukromý hudební festival Kopec. O dva roky později jsem byl pozván, abych se zúčastnil spolkem pořádaného rezidenčního programu, který se pořádá obrok, tedy mezi Letními školami (viz kapitola 5.4 Stará a nová Letní škola). Pozvání jsem přijal a právě v rámci desetidenního pobytu jsem uskutečnil prvotní průzkum terénu a blíže se seznámil s místními rezidenty a s chodem vesnice během letní sezóny. Bez blíže specifikovaných parametrů výzkumu jsem uskutečnil šest nestrukturovaných rozhovorů s jediným parametrem, a to byl fokus na místo Maříž, potažmo „Proč zrovna Maříž?“ (jako místo k životu a jinému působení). V rámci těchto rozhovorů vyvstalo několik témat, která dále formovala pozdější formulaci výzkumné otázky. Z rozhovorů, které byly v principu nestrukturované, jsem získal povědomí o prvotních asociacích a nejakutnějších problémech místa, kterážta zjištění se ukázala jako velmi přínosná. Primárně se rozhovory upínaly k tématům, jako je hranice (především ve smyslu železné opony), odsun/vyhnání Němců a následky této události, poznamenání místa uzavřením vesnice za hraniční plot a v neposlední řadě minimální péče Slavonic o Maříž, a to především v souvislosti s kanalizací. Poslední bod v rozhovorech nevyvstal náhodou, nýbrž v důsledku toho, že jsem jako překladatel pomáhal Hanně A., která se rovněž účastnila rezidenčního programu s tématem odpadového hospodářství ve vesnici.

Rezidence byla zaměřena na tzv. artistic research, který spojuje kvazivědecké přístupy s uměleckou hravostí a prezentací; neanalyzoval jsem tedy data žádnou konkrétní metodou a výstup, který se spolu s ostatními výstupy prezentoval ve Slavonicích, měl podobu vizuálního znázornění různých příběhů a narativů protínajících se v Maříži.

O něco později došlo k rozhodnutí o zpracování tématu Maříže, jejího společenství a krajiny. Maříž jsem posléze navštívil v roce 2023 ještě třikrát a provedl jsem další rozhovory, při nichž jsem se již opíral o zjištění získaná z předešlých nestrukturovaných rozhovorů. Polostrukturované rozhovory jsem vedl především s narátory, u kterých mi v rozhovorech chyběly dostatečné informace, nebo na témata, na která se předtím nedostalo. Kombinací nestrukturovaných a polostrukturovaných rozhovorů jsem

nashromáždil uspokojivý materiál, který jsem ještě doplnil o již dříve provedené rozhovory s rezidenty realizované paměťovou institucí Paměť národa.

Po načerpání historického kontextu jsem přistoupil k obsahové analýze, a to formou metody zakotvené teorie a narativní analýzy, kdy jsem postupoval od otevřeného k axiálnímu kódování (Hájek, 2014) přepisů mých rozhovorů (u nahrávek poskytnutých Paměť národa jsem při kódování silně přihlížel k přiloženým protokolům).

Následně jsem určil nejvíce frekventované narativy² relevantní pro mé výzkumné otázky. Základní otázkou bylo, zda se v Maříži v období od roku 1989 do přítomnosti zformovala nějaká významná, jednotná a konturovaná lokální identita, která by splňovala faktory, jako je emoční vazba na místo, vnímání místa jako domova nebo jako jednoho z domovů, tradice spojená s místem, jednota narativů a způsobu komunikace těchto narativů a v neposlední řadě potenciál následné kontinuity, tedy předávání specifického setu norem, tradic a místních interpretací následujícím generacím. Odpovědi se postupně vynořovaly v terénu a lze je formulovat následujícími tematickým celky:

- narativy interpretující kontakt s rezidenty příchozími v padesátých letech;
- interpretace působení hraniční stráže, která byla v oblasti silně přítomná, a přesah těchto interpretací do přítomnosti;
- interpretace působení kolektivu okolo divadla Sklep a jeho formativního vlivu na vesnici;
- interpretace staré a nové Letní školy jako zděděného odkazu nových trvalých rezidentů a její vliv na formování vesnice v přítomnosti;
- vztah k vyhnaným Němcům a vzpomínání na návštěvy bývalých původních rezidentů;
- místní interpretace turismu a práce s turistickou pozorností v kontextu identity a domova;
- vnímání chalupářů a jejich vliv na formování místní identity;
- vnímání budoucí kontinuity identity a osídlení;
- vztah místních rezidentů k obyvatelům Slavonic;
- vztah k místní krajině coby esenciální součástí identifikace se s místem (zkoumán na příkladech vnímání státní hranice v kontextu minulosti (jako místa paměti)

² Narativy zde chápu jako sdílené interpretace paměti místa a krajiny.

a v kontextu přítomnosti coby specifického geografického vymezení a Mařížského zámku jakožto místa paměti);

- práce s místní identitou v rámci sebe prezentace místních firem, spolků a jiných subjektů.

Rozhovory byly vedeny s pěti ze stálých rezidentů vesnice; seznámení s informátory mi bylo zprostředkováno organizátory rezidenčního programu spolku Leštnice. První kontakt mi tak byl ulehčen, neboť místní rezidenti se s organizátory dobře znají. Čtyři z pěti rozhovorů probíhaly za přítomnosti jednoho z členů spolku a mnou vedenému rozhovoru předcházela rozhovor místních se spoluúčastníci rezidenčního programu spolku Leštnice Hannou A. na téma kanalizace v Maříži, kde jsem figuroval jako překladatel. Díky přítomnosti členů spolku probíhaly rozhovory v přátelské atmosféře a narátoři byli velmi otevření a sdílní. Tyto první rozhovory se svou délkou pohybovaly od 35 po 70 minut. Biografická úvodní část těchto rozhovorů se odvíjela zejména od prvního kontaktu s Maříží a u některých narátorů byla rozebrána do většího detailu, což se odvíjelo od sdílnosti vypravěče a zároveň od spojitosti s Maříží. Následovaly obecné dotazy na jejich působení a běžný život ve vesnici a také dotazy směřované na reflexi klíčových formativních událostí (odsun Němců a pohraniční pásmo). Rozhovory byly místy doplňovány vstupy přítomného člena spolku Leštnice, které byly v souladu s tematikou vedeného rozhovoru a často nabízely – skrze větší míru intimity dotazu – bližší vhled do života narátorů.

Jeden z rozhovorů byl iniciován v průběhu mého rezidenčního pobytu mnou, bez přítomnosti členů spolku Leštnice a bez přítomnosti Hanny A. Rozhovor byl dohodnut den předem při návštěvě narátorova muzea a rovněž uskutečněn v přátelském duchu.

Výše zmíněné respondenty jsem požádal o kontakt a dva z nich později kontaktoval a dohodl další rozhovory. Jednalo se o rezidenty, u kterých jsme se nedostali ke klíčovým tématům.

Tyto rozhovory byly více strukturované a díky předchozím rozhovorům byly přesněji zacíleny na konkretizovanou výzkumnou otázku. První z rozhovorů trval 40 minut, druhý 82 minut.

Všechny výše zmíněné rozhovory probíhaly v domovech rezidentů v Maříži.

Jeden rozhovor byl veden s jedním ze zakladatelů spolku Leštnice; získání kontaktu a domluvení rozhovoru bylo snadné, jelikož jsme již delší dobu přátelé. Rozhovor proběhl podobně jako předchozí v přátelském duchu a biografická část se odvíjela od momentu kontaktu s Maříží. Mimo výše zmíněná témata byl v rozhovoru kladen důraz na fungování a působení spolku ve vesnici. Rozhovor trval 40 minut.

Poslední mnou realizovaný rozhovor byl veden s jedním ze zakladatelů Mařížské keramiky; kontakt mi byl zprostředkován mým strýcem, který narátora zná. Rozhovor proběhl v podniku narátora v Praze a byl silně zaměřen na historii a kontext vzniku Mařížské keramiky, příchod a působení Sklepáků do Maříže a osobní vztah k místu. Biografická část před příchodem do vesnice byla zcela absentní.

Všichni informátoři byli seznámeni s mým záměrem a slovně dali informovaný souhlas před začátkem a po konci rozhovoru. Rozhovory byly se souhlasem narátorů nahrávány.

Čtyři z respondentů byli stálými mařížskými rezidenty, z nich jeden byl slavonským rodákem, dva reemigranti z Rakouska a jeden přišel do Maříže s kolektivem Sklepáků. Z dalších narátorů byl jeden příležitostným rezidentem, jenž ve vsi vlastní zrekonstruovaný dům a který do Maříže přišel s kolektivem okolo divadla Sklep, jeden byl příležitostným návštěvníkem Maříže a členem zde působícího spolku a jeden příležitostným návštěvníkem Maříže a člen kolektivu Sklepáků.

Nejmłodšímu narátorovi bylo 28 let a nejstaršímu 65 let.

Při své druhé návštěvě za dvěma narátory, se kterými jsem byl dohodnut na rozhovor, jsem se pokusil oslovit některé z dalších příležitostných rezidentů, ale byl jsem odmítnut, jednou z důvodu mého napojení na spolek Leštnice, které jsem uvedl při představení se s vidinou lepšího přijetí, ale dostalo se mi opaku. U ostatních dvou oslovených rezidentů jsem se setkal s odmítnutím z důvodu ostychu.

Další celkem čtyři rozhovory jsem získal z volně dostupného archivu na webových stránkách paměťové instituce Paměť národa. Rozhovory mají v průměru dvě hodiny a jsou zaměřené na životní příběh narátorů a jejich zkušenosti s minulým režimem.

Výsledný vzorek sestává z osmi respondentů, sedmi mužů a jedné ženy. Tato genderová nevyváženost se vyskytuje primárně kvůli aktivnější účasti mužské části populace ve veřejném životě Maříže, což se pojí i s faktem že velká část těchto respondentů byla v různých mírách zvyklá na pozornost a zájem o své aktivity v rámci Maříže i mimo ni, a tak rozhovory často – dle mého pozorování – probíhaly narátory předem ozkoušenou formou sebe prezentace. Až na jeden případ však rozhovory po položení doprovodných otázek přešly do uvolněnější a intimnější roviny.

Jména všech narátorů jsem se rozhodl anonymizovat, především kvůli malé populaci vesnice, tedy primárně kvůli faktu, že se narátoři mezi sebou dobře znají a práce zahrnuje i pasáže o konfliktech v místním společenství. Některé výpovědi, které byly sice poskytnuty s vědomím dalšího zpracování, by mohly narátorům potenciálně uškodit.

Od kompletní anonymizace celého místa, včetně místopisných názvů a názvů zde působících firem a spolku, jsem nakonec ustoupil, a to kvůli kohezi práce, která by tímto dle mého názoru utrpěla.

3. Teoretická část

3.1 Identifikace v konstruktivistickém pojetí

Identita je mnohoznačný pojem, který může být zavádějící. Pokusím se proto upřesnit, co tímto pojmem v kontextu své práce a výzkumu rozumím a jak jej budu v analytické části práce používat. Formálně je třeba vymezit esencialistické a konstruktivistické pojetí tohoto pojmu, neboť esencialismus sice byl už alespoň z vnějšího pohledu zcela překonán konstruktivistickými teoriemi, avšak esencialistické pojetí často přežívá mezi řádky a skryto za konstruktivistickým žargonem (Brubaker, 2000). Podle Brubakera lze rozlišit tvrdé a měkké pojetí tohoto pojmu. Měkké nahlíží identity jako turbulentní, mnohovrstevnaté a proměnlivé, zatímco tvrdé jako trvající, sdílené a centralizované. Ani jedno z pojetí není nepropustné a v mnoha aspektech se mohou překrývat či doplňovat, ale to jen přispívá k argumentu o roztržitosti pojmu, který uvádí Brubaker (2000).

Budu se tedy zajímat o identitu měkčí, tvárnější, konkrétnější a sdílenou mezi menším počtem osob. Budu na ni nahlížet spíše jako na způsob zažívání/prožívání než jako na konkrétní ucelený produkt společenských procesů. Lokální identitu zkoumám jako soubor prožitků, zkušeností, unikátních způsobů komunikace, jako stupeň zasvěcenosti a zakořenění v místě. Nepátrám po nějaké solidní, přesně popsatelné a ohraničené identitě, ale po procesu zažívání místa a procesu, jakým místo ovlivňuje jeho obyvatele. Jak jedno tvaruje druhé a naopak.

Je nepravděpodobné, že by lokální identitě na úrovni sledovaného místa (nikoliv regionu) mohly být přisuzovány nějaké reifikované kvality. Jako zásadnější se jeví fokus na prožitek místa jako proces sebeidentifikace (Brubaker, 2000) se zaměřením na narativ spojený s místem. Budu jej místy zaměňovat za pojmy identifikace, sebeidentifikace, zasvěcení, případně pospolitost, jež jsou v některých případech a kontextech přesnější; zejména termín identifikace je v současných společenských vědách preferován, neboť odráží procedurální a dynamický charakter identitárních konstrukcí. Identita je v postmoderní perspektivě vnímána jako dynamická

a proměnlivá, tedy spíše jako proces identifikace. Identita není vnímaná jako daná, primordiální, ale jako získávaná, učená, ale také mnohá. Což je způsobeno mimo jiné technologickým pokrokem na poli transferu informací a lidí, což vede k utváření mnohých a také hybridních identit. (Eriksen, 2015).

Passi pak popisuje regionální identitu jako interpretaci procesu institucionalizace, který zahrnuje stanovování hranic teritoria, ustanovování místní symboliky a institucí. Dále popisuje, že tento proces vytváří a zároveň je utvářen místním diskurzem, žitou praxí a pomocí rituálů. (Passi, 2003) Vystihuje tak dynamický charakter a propojenost a vzájemnou závislost procesu identifikace a místních specifik.

3.2 Prostor, místo, krajina

Lokální identitu lze definovat jako neformální identitu tvořenou na základě sdílení blízkého prostoru, lokálně specifických zvyků a lokálně specifických zkušeností (historických i jiných). Lokální identita podléhá (nebo spíše na ni navazuje) větší formální a centralizované identitě národní, z níž čerpá základní faktory porozumění, jako je sdílená kultura, jazyk, dějiny, hodnoty apod. (Brubaker, 2000). Na druhé straně stojí distinkce daná specifickou lokalitou, místem, krajinou.

Lokální identita je založena na prožitku a zkušenosti v konkrétním místě (Gibas, 2009) a dala by se určit mírou „zasvěcenosti“. Tato „zasvěcenost“ se poté projevuje mimo osobní prožitek, především v komunikaci s ostatními, a je tedy intersubjektivní (Yi-Fu, 1977).

Prostor se stává místem, pokud jsou mu aktéry přiděleny významy a hodnoty. Prostor je obecné okolí, které nás obklopuje, a je posuzován kvantitativně pomocí měření geometrických rozměrů (délka, šířka a výška). Prostor je neosobní, neživý a neemocionální. Je to abstraktní pojem, který se používá k popisu geografického prostoru bez vztahu k lidské zkušenosti. Když jsou prostoru nebo spíše jeho konkrétním úsekům aktéry přisouzeny významy a hodnoty, stává se místem. Místo neexistuje bez vztahu mezi lidmi a prostředím (prostor je objektivní a existuje i bez lidské interakce,

místo však nikoliv). Místo je lokalita, která má osobní a emocionální význam pro jednotlivce nebo skupiny lidí (Yi-Fu, 1977). Místo je vnímáno jako subjektivní (Gibas, 2009) a ovlivňuje je mnoho faktorů jako historie, kultura, sociální vztahy a individuální zkušenosti. Místo se zároveň může v očích různých lidí jevit různě v závislosti na zkušenostech, které má konkrétní jedinec nebo skupina lidí.

Stručně řečeno, prostor je objektivní, matematický a abstraktní koncept, zatímco místo je subjektivní, emocionální a kulturně konstruované (Soja, 1990). Zahrnuje svou fyzickou podobu a kulturní a osobní vztahy, které se na místo vážou (a zároveň z něj vycházejí). Fyzická a vztahová rovina se (často) spojují do jednoho celku a vzájemně se stimulují a tvarují. Vznikají tak prostorové fyzické formace. Tímto se dostáváme k pojmu krajina.

Krajina vzniká a ustavuje se z toho, jak lidé prožívají okolní svět a jak mu rozumějí. Krajina je vždy krajinou pro toho, kdo výsek okolního světa nějakým způsobem chápe jako kompaktní a jemu srozumitelný celek, kdo jej nějakým způsobem zažívá (Gibas, 2009). Krajina je spojení fyzického a kulturního vnímání okolního prostoru. Její objektivní měřitelné kvality jsou neodmyslitelně spjaty s jejím zvýznamněním. Les jakožto objektivní, měřitelná, prostorová formace je významově a emočně nabitý. Je složen nejen z určitého počtu různě vysokých stromů, ale může být zároveň hluboký nebo strašidelný. Konkrétní strom může být památný a být propojen s lokální historií. V tomto případě je zvýznamněn a stává se místem paměti. Tímto se dostáváme k intersubjektivitě, neboť záleží na vědomostech pozorovatele, čím tento konkrétní strom bude. To se odvíjí od zasvěcenosti (insideness) pozorovatele (Relph, 2022).

Součástí krajiny jsou také významová epicentra neboli místa paměti: „*Lieu de mémoire*‘ je jakákoli významná entita, ať už hmotné či nehmotné povahy, která se díky lidské vůli nebo působení času stala symbolickým prvkem paměti některého společenství.“³ (Nora, 1996, s. 17).

Jsou to výrazné rozlišitelné „dominanty“ krajiny, kterým je přisouzen nějaký silný, konkrétní skupinou obecně přijímaný narativ spojený s konkrétní historickou událostí

³ V originále: „*A lieu de mémoire is any significant entity, whether material or non-material in nature, which by dint of human will or the work of time has become a symbolic element of the memorial heritage of any community.*“

a vlastní danému místu. Jedná se o místa, která svou přítomností a formou tyto události připomínají. Jejich významy se v čase mohou měnit nebo zobecňovat, například konkrétní poutní místo se v průběhu času stane zříceninou, která obecně referuje k období středověku. Mohou nabývat nových významů (Pauknerová, 2019). Taková místa neexistují sama o sobě, sama o sobě nekomunikují nějaký význam (pokud k nim není přiřazena explanační tabule), ale fungují v kombinaci s kolektivní pamětí.

„Skupiny (...) určitým způsobem vrývají svou podobu do půdy a nabývají svých kolektivních vzpomínek v rámci takto vymezené prostorové sítě.“⁴ (Halbwachs, 1980, s. 129)

Obrazně by se dalo říct, že místa paměti jsou fyzickým otiskem kolektivní paměti. Jimi komunikované významy se v čase mohou vrstvit a překrývat. Na konkrétním příkladu Maříže mohl být místní zámek před svou destrukcí místem paměti referujícím k rakousko-uherské minulosti a starým pořádkům, po své destrukci mohl komunikovat chaos v pohraničí v poválečném období, zatímco nyní s časovým odstupem může referovat obecně k negativním projevům minulého režimu. Vzpomínky se sice vrství, ale nemusí se nutně překrývat, je tedy možné, že tento prostorový symbol komunikuje všechny tři narativy současně.

Budu se takovými místy zabývat jakožto otisky kolektivní paměti a definujícími momenty v okolní krajině, a tudíž předpokládám i jejich významné formativní vlivy na ráz identifikace se s místní krajinou. Předpokládám, že místa paměti tu promlouvají velmi silně, protože v místě stále ještě doznívají následky historických momentů, k nimž daná místa referují. Paměť je tak ještě stále čerstvá. Při troše ohnutí významu termínu by se dalo o celé oblasti mluvit jako o místu paměti.

3.3 Hranice

⁴ V originále: „Groups (...) engrave their form in some way upon the soil and retrieve their collective remembrances within the spatial network thus defined.“

Formální hranice určené například katastrálně nebo jinak arbitrárně (nebo spíše v závislosti na politice) jsou sice součástí krajiny, ale nemusí vždy znamenat dělení krajiny tak, aby se podle nich orientovaly i identitární oblasti. Hranice dost dobře mohou být jen jedním z krajinných prvků tak, jak o tom píše Tim Ingold (1993):

*„V krajině samozřejmě mohou být vykresleny nejrůznější hranice spojované buď s přírodními prvky, jako je říční tok nebo sráz, nebo také s prvky umělými, například zdmi či ploty. Takové hranice ale nejsou podmínkou pro utváření míst na kterékoliv jejich straně ani krajinu nerozčleňují, jelikož prvky, s nimiž jsou spojovány, jsou samy o sobě nedílnou součástí krajiny.“*⁵ (Ingold, 1993, s. 156)

Domnívám se, že v případě Maříže tyto umělé hranice krajinu zcela proměnily a hrají důležitou roli ve formování místních, lokálních identit. Příkladem může být změna orientace po uzavření hranice s Rakouskem. Do té doby směřovala nějaká vnitřní orientace a kontinuita typicky na jih a spíše do Rakouska, do Vídně⁶. Po rozpadu Rakousko-Uherska a po uzavření hranic se Maříž najednou ocitla na periferii a musela se tak přeorientovat na sever k novému centru. To ilustruje, jak je krajina proměnlivá a provázaná se společenskými a politickými vlivy. Dalším formativním zásahem pro zdejší krajinu byla nucená migrace drtivé většiny původních obyvatel, čímž došlo k definitivní proměně sídelní a kulturní krajiny, a to především kvůli neexistující kontinuitě mezi starými a novými obyvateli. Na těchto příkladech uvádím, nakolik jsou politicky stanovené hranice důležité pro podobu lokální identity, ale chci vzápětí dodat, že záleží na kontextu a formě těchto změn a také na jejich zásadnosti pro místní obyvatele.

Krajina není jen ohraničujícím prvkem, tedy lokalita není pro identitu podstatná jenom jako prostranství, ve kterém se odehrávají děje. Nejedná se pouze o kulisy na pozadí, ale sama krajina je nevyčlenitelnou součástí identity (Ingold, 1993). Je stejně tak formativním faktorem jako kolektivní paměť a sdílené představy o minulosti.

⁵ V originále „Of course, boundaries of various kinds may be drawn in the landscape, and identified either with natural features such as the course of a river or an escarpment, or with built structures such as walls and fences. But such boundaries are not a condition for the constitution of the places on either side of them; nor do they segment the landscape, for the features with which they are identified are themselves an integral part of it.“

⁶ Místní obyvatelstvo bylo většinou německy hovořící.

Předpokládám, že představa hranice v myslích aktérů bude figurovat jako jeden z konstitutivních prvků identifikace. Přestože už fyzicky přítomná není, její otisk v historickém narativu, její přítomnost v přímých zkušenostech aktérů a v neposlední řadě její stopa v podobě krajiny přetrvávají. Její vliv na konstituci sociálních vztahů je nesporný a stále připomínaný formou vzpomínání, které nese stopu varování nebo nostalgického připomínání si minulosti, a také v podobě pomníků. K věci je ale třeba přistupovat opatrně a realističnost těchto předpokladů si ověřit u aktérů a zjistit, zda to tak opravdu vnímají i oni. Lze předpokládat, že tu hranice nabírá mnohem větší symbolický náboj, neboť její přítomnost byla tak určující pro zdejší sociální život. Je třeba se na ni dívat jako na vnímané dělení prostoru a zároveň jako na historickou formativní „událost“ a tyto dva fenomény ideálně oddělovat (ale neopomíjet jejich faktické i symbolické propojení). A samozřejmě je třeba vzít v potaz, že určitá forma oficiální hranice je stále přítomna a vede jen několik stovek metrů za vesnicí.

4. „Velké dějiny“ malé Maříže

Maříž leží na samé hranici České republiky a Rakouska a dnes spadá pod okres Dačice. Jak je typické pro pohraniční sídla, i Maříž byla obětí dynamických přesunů obyvatel po konci 2. světové války. Její obyvatelstvo bylo většinou německy mluvící. Záznamy ze sčítání lidu jsou neúplné a zcela chybí v období druhoválečném a poválečném. Co ovšem víme je, že od 19. století docházelo k postupnému úbytku obyvatel, a to ze 403 obyvatel v roce 1869 na 317 obyvatel v roce 1910. Poslední předválečný známý stav je 270 obyvatel v roce 1930 (ČSÚ, 2023), z čehož drtivou většinu tvořili Němci. Po osvobození oblasti Rudou armádou docházelo k přebírání moci provizorními českými orgány a bylo to také období divokých odsunů (Kovařík, 2005). K těm docházelo jednak spontánním jednáním partyzánských skupin (ať už zformovaných za války, nebo po ní), tak i s pověřením nově vzniklého okresního výboru. Jihočeské oblasti se nevyhnuly násilné excesy ze strany českých obyvatel a Rudé armády spojené s divokým odsunem (Stehlík, 2009; Wiedemann, 2016).

Nucené vysídlení německých Čechů po konci 2. světové války v Československu bylo zásadní událostí vedoucí k přesunům 2,5 až 3,5 milionu etnických Němců žijících na československém území (Wiedemann, 2016). Toto vysídlení mělo obrovský dopad jak na vysídlence, tak na zasažené regiony jako takové (Kučera, 2016).

V poválečném období se překročilo k plánům vznikajícím už během války, kdy nálada a pocit nutné odvety za válečné zločiny páchané nacisty na českém obyvatelstvu nepřipouštěly soužití. Nově zformovaná československá vláda začala s etnickou homogenizací systematickým vymisťováním etnických Němců z československých území, a to především z pohraničí, kde byla jednak německá populace v porovnání s českou největší a zároveň přítomnost německého živlu z pohledu garnitury ohrožovala celistvost území. Idea etnické homogenizace nebyla formulována v poválečném období, ale její konkrétní podoba se utvářela především pod vedením exilové vlády již za války. I to přispělo k rychlé iniciaci homogenizace, která začala probíhat ve formě divokých odsunů okamžitě po osvobození konkrétních oblastí spojeneckými nebo sovětskými vojsky. Byla buď organická a iniciovaná místními obyvateli či partyzánskými skupinami, nebo i nově vzniklými okresními výbory, které také často nejednaly

s posvěcením vlády, což jim ale nebránilo ve vydávání restriktivních nařízení (Wiedemann, 2016).

Nucené vysídlení Němců na Slavonicku bylo provázeno násilím (Stehlík, 2009). Mnoho Němců bylo nuceno opustit své domovy během několika hodin jen s tím majetkem, který byli schopni pobrat. V oblasti také působilo několik partyzánských skupin, které byly primárními pachateli násilných činů na Němcích. V oblasti je mimo bití, krádeží či rabování zaznamenáno i několik vražd a v jednom případě i veřejná poprava tzv. „nespolehlivých“ obyvatel (Stehlík, 2009). Velká část těchto činů byla v turbulentním období nově se utvářející státní garnitury a (re)konstrukci státní moci buď přehlížena, nebo promíjena (Stehlík, 2009). Přesto, že v blízkých Slavonicích existují zmínky o násilných činech a hrubému zacházení, o Maříži takové zmínky nemáme, což se dá přičíst buď nekonfliktnosti místního vysídlení, nebo chybějícím pramenům. Mařížští obyvatelé, kteří byli z velké většiny Němci, byli pravděpodobně vymístěni jednotkou partyzánů pod vedením Vladimíra Hobzy, která v této oblasti působila (Kovařík, 2017a).

Nucené vysídlení Němců ze Slavonic a Maříže mělo na region dlouhotrvající dopad a bylo příčinou demografického posunu v oblasti. Místo po Němcích zaplňovali Češi z různých částí země a z různých socioekonomických tříd, což mělo veliký vliv na zdejší kulturu a identitu. Pokud bereme místní identitu jako nerozlučitelný tandem konkrétního prostoru a konkrétního obyvatelstva, můžeme alespoň v případě Maříže jednoduše říct, že došlo k absolutnímu zničení místních identit nebo spíše k přerušení jejich kontinuity. Přestože konkrétní počty chybí, ze zmínek pamětníků je patrné, že „státně spolehliví“ Němci (antifašisti), kteří v Maříži zůstali, se počítali v jednotkách.

Kontakt byl přerušen nejen samotným aktem nuceného vysídlení, ale také radikálním přerušením kontaktu se sousedním Rakouskem v podobě uzavření hranic. Zřízení zakázaného pásma na státní hranici v roce 1951 (Kovařík, 2017b) se však Maříže přímo nedotklo, neboť byla ze seznamu vesnic určených k likvidaci vyčleněna, na rozdíl od sousední Leštnice, která ležela o pár set metrů blíže rakouskému území a byla kompletně srovnána se zemí. Hraniční pásmo v této oblasti však bylo v sedmdesátých letech rozšířeno a posunuto blíže ke komunikacím. Pro Maříž to znamenalo uzavření do „drátěného pytle“. Obyvatelé nebyli vystěhováni, ale veškerá mobilita do a z vesnice

byla kontrolována Pohraniční stráží, do vesnice nesměli přibývat žádní noví rezidenti a zakázána byla rovněž jakákoliv nová výstavba. Chudoba v pohraničí, spojená s nevýdělečným hospodařením kolektivizovaného zemědělského sektoru pod vedením JZD Telč (Stehlík, 2009), restrikce pohybu a omezení občanské vybavenosti ve vesnici, to vše vedlo k radikálnímu úbytku obyvatel, kdy se v rozmezí let 1950 až 1980 počet obyvatel snížil z 226 na 45. Pro revoluční rok nejsou data k dispozici, ale v roce 1990 Maříž oficiálně obývalo pouhých 9 obyvatel (ČSÚ, 2023). Po pádu komunistického režimu a otevření hranic v roce 1989 se začal do Maříže spolu s prvními novými rezidenty vracet život, který začal formovat a nadále formuje podobu místní krajiny a místního společenství.

Tímto byly shrnuty základní formativní dějinné události, které výrazně ovlivňují vývoj místních identit a zároveň připravily půdu pro polistopadový místní vývoj. Jsou zde zahrnuty především ty události, které jsou narátory často zmiňované a vnímané jako podstatná součást místní identity. V následujícím textu se bude práce věnovat způsobu, jakým tyto události místní rezidenti interpretují a jak je z významňují v místním kontextu, a mimo to se bude zaměřovat na polistopadový vývoj, který bude sledován primárně z perspektivy narací místních obyvatel, především z důvodů absence dalších významných formativních událostí vývoje místních identit a kolektivu.

5. Místní společenství

5.1 Mařížské babky

Způsob osídlení vesnice zajistil sociální heterogenitu místního společenství. Při porovnání s „tradiční“ vesnicí je patrné, že společenství je různorodější a prosté silných vzájemných vazeb jako příbuznost a sdílená a zděděná lokální identita. Toto lze jednoduše připsat krátké historii osídlení drtivé většiny vesnice. Vesnice do mnou zkoumaného období vstupuje jen s velice málo sociálními vazbami, z nichž je většina přerušena ještě před příchodem většiny momentálních stálých rezidentů. Tyto sociální vazby (a potažmo lokální identita) byly nesené ve vzpomínkách narátorů dnes až téměř mytizovanými „babkami“ neboli (dle narace momentálních rezidentů) přeživšími a zůstavšími ženami, Mařížankami, které do vesnice přišly v padesátých letech s dosídlovací vlnou v rámci znovuzalidňování pohraničí. Jelikož oficiální či jiné ověřené prameny chybí, jsou veškeré informace o těchto zůstalých Mařížanech čerpány ze vzpomínek a vyprávění narátorů samotných. Počet těchto žen se v jednotlivých výpovědích liší, ale většinově se mluví o třech. Narátor Tomáš K., který byl mezi prvními novými rezidenty po roce 1989, hovoří o soužití s oněmi ženami následovně:

„No a jo, pak tu byly stařenky, taková babička a ještě jedna bába... Ne, oni tady během toho žili. Oni byli za drátama, bydleli... no to byly místní, no tak tady dožívaly...“
(Tomáš K., 2022)

Narátor Tomáš K. dále popisuje osobní setkání:

„Jo, znal jsem tady všechny, co chodili k tý pojízdný prodejně, ale jak se jmenovaly, to teda si nevzpomenu... Jak je tadyhle domeček... tak tam byla taková babička a tý bylo snad 90. Eště víc a my jsme na Velikonoce šli tady s pomlázkami, tak jsme k ní zaběhli, že bábu seřežem, a ona tam seděla a říkala, už jdete pozdě. A takhle ukazovala a tam měla v krabici kuřátka z vajíček. Takový čerstvý žluťoučký, ta byla výborná.“ (Tomáš K., 2022)

Narátor Jakub D., slavnický rodák, si vzpomíná na ony ženy a vybaví si i jména dvou z nich:

„Tady bydlely fakt tři babky... Paní Bradáčová a paní, tuším, Štěrbová...“ (Jakub D., 2023)

„Tak tam vlastně v té době byla moje babička, nějaká stará paní Eliška byla vynikající paní, ta neměla žádný příbuzný. Tam byly tři lidi, který tam trvale bydleli, jo a zbytek vlastně byli jenom jakoby chalupáři jako my, jo to většina z nich je ze Slavonic, že tam měli rodiče původně.“ (Karel R., 2013)

Tak popisuje obyvatele Maříže před revolucí narátor Karel R.

Osud těchto obyvatel je povětšinou neznámý, ale pokud lze usuzovat z obecných informací, je pravděpodobné že, většina z těchto žen je po smrti, případně v péči rodiny mimo Maříž.

Je tedy nutné konstatovat, že přestože Maříž byla kontinuálně osídlena od padesátých let do přítomnosti (českým obyvatelstvem), lokální identita utvářená osídlenci v tomto období je v momentálním mařížském společenství pramálo přítomna. Nepříznivé podmínky zapříčiněné pohraničním pásmem obklopujícím vesnici a určení Maříže jako tzv. vesnice na dožití způsobily, že většina obyvatel postupně zemřela nebo se přestěhovala jinam. Zůstala jen malá část obyvatel, kteří se z blíže nespecifikovaných důvodů rozhodli zůstat. Obyvatelé z období od padesátých let do přítomnosti se tak jen velmi malou měrou podíleli (podílejí) na konstrukci nynější lokální identity. Jediným stálým rezidentem, který pochází z okolí, je narátor Jakub D., jenž je potomkem přistěhovalců, kteří využili situaci a usídlili se v padesátých letech ve Slavonicích (matka i otec). S obyvateli Maříže z období od padesátých let do sametové revoluce však nepřišel do kontaktu, a pokud ano, jednalo se s největší pravděpodobností o obyvatele, kteří Maříž kvůli ztíženým životním podmínkám opustili a přestěhovali se do Slavonic. Ve vyprávění narátorů je zmínka alespoň o jedné rodině, která tak učinila:

„Pomalou jsme se ptali, čím to je. Nevím, komu to bude asi patřit, tak my jsme mysleli, že je to pozemkový fond a pak viděli lidi, místní Slavonický. Viděli, že se tam pracuje a zjistilo se, že to bylo nějakých Růžičků. A my jsme o ten dům zase přišli.“

Přestože chybí ucelené a ověřené informace o předlistopadových pohybech mařížského obyvatelstva, je myslím bezpečné tvrdit, že uzavření za hranice, omezení pohybu a restrikce v opravách nemovitostí přimělo nejednu rodinu k odchodu. Jediná interpretace místních, proč ony tři staré ženy místo neopustily a do vysokého věku ve vesnici setrvaly, je právě jejich věk a neochota opustit svůj domov. To anekdoticky popisují narátoři Tomáš K. a Monika K.:

Tomáš K.: „*Když se jede na Slavonice, tak tam byla brána. A oni sem pustili na povolení. A mohl sem člověk na na půl hodiny asi...*“

Monika K.: „*Tak ty byly starý paní, protože to nestihli (odejít)...*“ (Tomáš K. a Monika K., 2022)

Tuto výpověď dále s lehkou nadsázkou, ale vcelku upřímně replikuje narátorka Anna T.:

„*Pak teda už to úplně zadržovali a zůstaly tady jenom nějaký babičky. Ty už jako asi neprchli, protože už se sotva lezly. A úplně vidím, jak asi neprchli. A byly to stejně takový místní babičky, kam by šly, sedmdesátipětiletý nebo co.*“ (Anna T., 2022)

Z rozhovorů vyplývá, že na území Maříže se frekventovaně pohybuje jediná osoba, která se ve vesnici narodila. Ostatní jsou buď po smrti, nebo žijí jinde. Mnoho nemovitostí a parcel tak patří žijícím potomkům rezidentů, ale nic nenasvědčuje většímu zájmu o tyto objekty. To se dá přičíst havarijnímu stavu většiny domů, velká většina nemovitostí byla po sametové revoluci rozebrána či rozkradena na materiál nebo zkrátka podlehla zubu času a oprava často ani nebyla možná kvůli určení Maříže jako tzv. vesnice na dožití⁷.

⁷ „Vesnice na dožití“ je neoficiální termín označující vesnice, ve kterých je z různých důvodů uměle pozastaven vývoj, např. zákazem další výstavby, omezením příchodu nových rezidentů atd. Nejednalo se ale pouze o vesnice ležící blízko státní hranice jako v případě Maříže. Obec Hostětín byla za minulého režimu označena „na dožití“ kvůli absenci čistírny vod a neudržitelnosti (nákladnosti) své existence.

„Fakt nějakej magor v tom sedmdesátým roce vymyslel takzvané jednotnej profil. Jo a posunuli to dál do vnitrozemí zbytečně jo, akorát s tím dráždili lidi, udělali s tím spoustu víc škody než užitku.“ (Karel R., 2013)

Pozemky a domy, které bylo možné ještě opravit, byly tak většinou prodávány zainteresovaným novým rezidentům.

Z výše psaného tedy plyne, že komunita utvářející se v období od padesátých let do roku 1989⁸ byla kompletně rozbořena, vykořeněna a existuje jen velmi malá návaznost na komunitu existující ve vesnici nyní. Jedinou spojnicí tak zůstává narátor Karel R., který se však v místě vyskytuje jen sporadicky a nejsou žádné náznaky ambicí na permanentní rezidenci v Maříži.

Dá se tedy hovořit o dvojnásobném přerušení kontinuity osídlení i lokální identity. S nuceně vysídlenými Němci ani s osídlenci, kteří přišli na jejich místo, tak v Maříži dnes nenalezneme žádné významnější propojení.

5.2 Pohraniční stráž

Spojení s rezidenty žijícími ve vesnici od padesátých let do sametové revoluce tak nalezneme v jediné osobě. Narátor Karel R. je mařížský rodák, který se zde narodil v roce 1955. Jeho matka i otec přišli do Maříže se svými rodiči, kteří zde v rámci dosídlování pohraničí získali domy po nuceně vysídlených Němcích. Narátor Karel R. pak tyto nemovitosti zdědil. Můžeme zde pozorovat na poměry Maříže neobyčejně dlouhou kontinuitu, která je se vši pravděpodobností ukončena, jelikož narátor Karel R. se v Maříži vyskytuje jen příležitostně a trvale pobývá v Brně.

Většina stávajících rezidentů toho o něm příliš neví, obecně je známo jeho jméno a to, že je ve vesnici příležitostně přítomen. Někteří vědí, že je mařížský rodák a že byl příslušníkem Pohraniční stráže, v rámci které dosáhl hodnosti majora. Dle svých vlastních slov se ale on ještě s pomocí svého otce zasadil o přežití Maříže:

⁸ Jednalo se o novoosídlence a jejich potomky, kteří do Maříže přišli v rámci dosídlování pohraničí.

„Mimoходом to, že Maříž vlastně funguje, to je díky, z velkým části zásluha mýho otce a potom mě, protože Maříž byla odsouzená k zániku. Jo po sedmdesátým roce... Jo, a protože v tý době ještě žila moje babička, tátova máma, ta tam byla vlastně taky a pár lidí tam žilo v tý Maříži a my jsme tam měli vlastně tu chalupu, co tam teď jsem, co jsem se narodil, tak oni nám nechťeli povolit ani opravit. Jako udržovat to v nějakým provozuschopným stavu, protože tam to bylo jakoby že na dožití a srovnat se zemí tak jak Leštnice jo. To se nám samozřejmě nelíbilo. Tak jsme se jaksí do toho obouvali s tátou. No a byli s tím velkým problémy.“ (Karel R., 2013, Paměť národa)

Ve vzpomínání narátorů se ale tento narativ vůbec neobjevuje. Osoba narátora Karla R. je vnímaná buď okrajově jako jeden z občasných rezidentů, nebo negativně zbarveně kvůli jeho bývalé příslušnosti u Pohraniční stráže, kterou se netají. Jelikož se ve vyprávění zmínky o něm objevují až v reakci na přímé otázky ohledně jeho osoby, lze z toho vyvodit, že většina rezidentů o jeho jím zmiňované roli v záchraně vesnice neví nebo ji nepřisuzuje velikou váhu, primárně v kontextu vlivu divadla Sklep, keramiky, staré i nové Letní školy i místní aktivity rezidentů, jako je působení narátora Tomáše K., narátora Václava H. nebo narátorky Anny T. Další možnou interpretací, kterou však nelze přímo vyvodit z vyprávění narátorů, je, že se o jeho aktivitě zásluhách o stav vesnice ví, ale narátoři tento fakt upozadňují právě kvůli negativnímu postoji k minulému režimu a Pohraniční strážci a napojení narátora Karla R. na ně.

Jako ambivalentní osobnost, které nepromíjí negativně vnímanou spoluúčast na represích minulého režimu, ale ani neupírá proaktivitu v rámci vesnice, ho popisuje narátor Jakub D.:

„Ten tady myslím byl, myslím že měl majora nebo co? A to byl nějaký šéf Pohraniční stráže. On tady byl na rotě... A on on tady všechno organizoval, víš jo... Tak to tady znal. Teď on nás tady měl jako v merku, víš? Práskal, určitě taky práskal. To by bylo, aby takovej politruk Pohraniční stráže, aby nepráskal. Řekni mi, to musel práskat...“ (Jakub D., 2023)

Na otázku, zda se spolu někdy setkali, narátor odpověděl:

„Určitě několikrát. My jsme byli docela, jako my jsme měli docela tak jako přátelskej vztah. Takovej docela přátelskej... Já jsem tady budoval chaloupku. A on mě nijak neotravoval. Akorát chodil Copánkovi mu pomoct... Když si zlomil nohu, tak mu tam nějak hodně pomohl.“ (Jakub D., 2023)

Právě sdílený zájem o vesnici a vzájemné soužití v narátorově vyprávění vyděluje narátora Karla R. od ostatních pohraničnicků, s nimiž měl zkušenost a o kterých vypráví mnohem méně vybíravým jazykem:

„Pohraničníci... O nich se vědělo, že jsou to čůráci. Pardon... S nima ses musel bavit a no protože to byli tvoji spolupracovníci, vid', to bylo propletený všechno estébákama, všeljakejma nastrčenými lidma, který čerpali informace o nás, o mladejch. Tam měli uši snad i mušle...“ (Jakub D., 2023)

Většinová pozice Mařížanů vůči pohraniční strážní je jasně negativní, přestože většina rezidentů přímou zkušenost s místními poměry neměla. Jedná se převážně o generaci vyrůstající za socialismu a dle svých výpovědí mají četné negativní zkušenosti s represivní povahou minulého režimu. Dva z tázaných informátorů pak popisují přetrvávající úzkost z hraničních přechodů, která se dá jednoznačně připsat traumatickým zkušenostem.

Slovy narátora Václava H.:

„Ještě do dneška mě bolí břicho, když přejíždím hranice...“ (Václav H., 2022)

Narátor Tomáš K. v odpovědi na otázku, jestli si stále asociuje hranici s útlakem minulého režimu:

„No jasně, protože jedu přes tu hranici, která je tam furt⁹.“ (Tomáš K., 2023)

Vztah k hranici jako takové bude rozebrán ve zvláštní kapitole, je však nutné podotknout, že velká část momentálních rezidentů si je plně vědoma popisované nekritické účasti na hlídání státní hranice a pozitivního vnímání existence pohraničního

⁹ Narátor tímto myslí stálou přítomnost státní hranice jako takové, která evokuje tyto vzpomínky na minulost.

pásma ze strany Slavonických, kteří jsou jimi za tento fakt odsuzováni. A tato negativní pozice u mnohých narátorů přetrvává až do přítomnosti.

„Jim se to líbilo tady, že byli tak jako nikdo sem nechodí, proto jsou tak proti turismu. Oni nechtějí tady ty divný... Oni mají mindrák“ (Anna T., 2022)

5.3 Divadlo Sklep a keramika Maříž

Jednou z klíčových událostí pro vývoj mařížského společenství a de facto jeho vytvoření je příchod skupiny lidí okolo divadla Sklep, kteří se nejdříve usadili ve Slavonicích, kde koupili jeden z domů a založili hospodu Besídka. Skupina tehdy sedmi lidí, kteří se o objekt starali a opravovali, však do místa přitáhla širší kolektiv umělců a přátel, kteří se ve Slavonicích a okolí začali angažovat.

„A to bylo prostě sedm lidí...jo a jako nesmysl jako sedm lidí si koupí jednu nemovitost. Že jo prostě. Tak jako, ale tenkrát to taková hurá akce a vím, že to byl rok osmdesátosm.“(Matěj S., 2022)

Aktivně začínali působit již v předrevolučním roce, a to nejdříve ve Slavonicích, ale později, v momentě, kdy byla Maříž opět volně přístupná, se jejich působení přesunulo i tam. V rámci Sklepáků přichází do Maříže jeden z prvních nových rezidentů, narátor Tomáš K.:

„To bylo v devadesátech letech a kluci mi říkali, hele, ty sháníš barák, tady jeden je. A já si říkám, já to nechci, to je blbý, a oni říkají, no nic, my už jsme tě napsali do dražby. A podepsali jsme tě, no tak jsem tam šel a vydražil jsem to. Tenkrát to byla vyvolávací cena 150 000,-. Ono to teda byl zbor, vono to nemělo okna, dveře, střecha nebyla. Propadlý stropy, jako ono to bylo v takovém stavu. A ale když už mě tam ti kluci napsali, tak jsem na tu dražbu šel a vydražil jsem to teda.“ (Tomáš K., 2022)

To, co měl být nejprve ateliér na prostorově náročnou sochařskou práci, se později stalo trvalým bydlištěm. Podobnou zkušenost má narátor Jakub D., který konkrétně na popud narátora Lubomíra L. rovněž přichází do Maříže a zůstává zde natrvalo:

„Lubomír L., ten mě sem dovlekl a říká, že je tady volná chalupa, že je to zbor. Tak jsme se o to začínali zajímat. Lubomír L. nás sem dotáhl...já si koupím tady nějaký zbor, tak pak jsem začal tady opravovat ten zbor.“ (Jakub D., 2023)

Nejen prázdné levné domy byly motivací příchodu, ale byla jí i nabídka práce pro právě vznikající keramickou dílnu v bývalé mařížské kovárně. Dílna nenabízela jen kreativní realizaci a práci, ale i zapojení do specifického kolektivu, který se přenesl z pražského divadla do Maříže. Pozemky a nemovitosti začali skupovat různí přátelé Sklepáků, z nichž velká část zůstává příležitostnými rezidenty dodnes.

„Tehdy se tomu až ani tak jakoby neříkalo, ale já myslím, že to prostě je takovej synergický efekt, když člověk začne něco dělat, tak jezděj za ním kamarádi a postupně se tam začnou kupovat chalupy, protože se jim tam taky líbí.“ (Lubomír L., 2023)

Tito lidé pak využívají pustého prostředí vylidněného pohraničí a začínají vznikat další kulturní projekty, jako například Letní škola duchovního experimentu. Jednalo se o každoroční projekt, který zahrnoval různé workshopy, mimo jiné zaměřené na revitalizaci a oživení Slavonic, včetně architektonických soutěží na zásahy do veřejného prostoru nebo workshop keramické tvorby ve vznikající Mařížské keramické dílně. Přestože Letní škola působila převážně výše zmíněným způsobem ve Slavonicích, v rámci Maříže měla jiný mechanismus.

„No jakože Letní škola tehdá přivítala nějakýho studenta, ze kterýho se potom vyklubal třeba současnej rezident nebo někdo, kdo tam potom hrál nějakou velkou roli. Jakože přitáhla třeba mamku Heřmana S., tím pádem i tatku, tím pádem i Heřmana S....“ (Jaroslav I., 2023)

Nezávisle na Sklepácích přicházejí narátoři Václav H. a Zuzana H. a narátorka Anna T., kteří brzy po příchodu objevují specifika místního kolektivu, do něhož se brzy

začleňují. Slovy narátora Lubomíra L. je vliv, který na oblast měl příchod tohoto kolektivu, podstatnou formativní silou v Maříži a Slavonicích:

„Ale vlastně já si myslím, že kdyby nebylo Besídky, tak (...) Maříž a Slavonice jsou úplně jiný. Jo, neříkám, že by byly lepší, horší. Byly by jiný, jo, protože my jsme tam jako přitáhli tolik těch lidí. Jo Slavonice mají dva a půl tisíce obyvatel. Jo, teď ta náplava jako pražsko-celosvětová, určitě je to prostě třeba 200 lidí, který se tam jako pohybují, včetně těch mladejch, který tam něco vlastní, takže už je to docela síla, která dokáže i to město ovlivnit.“ (Lubomír L., 2023)

Jedním z těchto formativních vlivů, jehož míru Sklepáci zajisté ovlivnili, je turismus. Lze spekulovat o tom, v jaké míře by Slavonice a Maříž bez Sklepáků byly v hledáčku turistů, ale s jistotou lze říci, že renesanční zástavba Slavonic a pohnutá romantika Maříže sama o sobě nějaké turisty láká. Bezesporu lze ale rovněž tvrdit, že Keramika Maříž a slavonická Besídka turistickou pozornost zvyšují.

Přestože je mařížská keramická dílna v mnoha ohledech pro kolektiv přínosná, je spojovaná i s konfliktem. Dílna byla po osobních neshodách majitelů rozdělena na dva subjekty. Nedošlo však k rovnoměrné fraktuře, ale místní společenství, které je na mařížskou dílnu silně navázáno, zůstalo vcelku, přestože se vedly debaty, kdo stojí na které straně. Ve výsledku to vypadá, že se jedna z částí dílny zastoupená vesměs pouze Nikolou V. od kolektivu víceméně odřízla bez toho, aby toto rozdělení způsobilo větší rozdělení místní pospolitosti.

„Jo, takže teď je situace tak, že tam my se všichni bavíme a Nikola V. se nebaví s nikým. Jo, ale Nikola V. to asi chce, tak prostě tak tak to je.“ (Lubomír L., 2023)

Mimo tohoto konfliktu přináší rozdělení mařížské keramické dílny i konkurenční soupeření obou vzniklých značek.¹⁰

5.4 Stará a nová Letní škola

¹⁰ Zajímavý je i fakt, že se jedné z nich podařilo zaregistrovat Maříž pod ochrannou známku, což by správně nemělo být možné, neboť se jedná o jméno existující obce. Například spolek Leštnice sleduje podobný princip přejímání místního jména za své a začleňování identity místa do identity vlastní.

Dalším uskupením, které je momentálně v Maříži aktivní, je spolek Leštnice, což je skupina složená z potomků příležitostných rezidentů a lidí okolo divadla Sklep, kteří trávili devadesátá léta v Maříži jako děti. Navazují na tradici Letní školy duchovního experimentu organizované předešlou generací a přebírají tak v pohledu některých narátorů dědictví nebo odkaz, který se zde od revoluce zformoval a který zahrnuje nejen vztah k umění, ale také určitý světonázor či životní přístup.

„Navazujeme nato, no a do jistý míry asi pokračujeme, když se na to ty starý dívaj, tak říkaj, že je to úplně stejný, jako to bylo předtím (...) Nekonvenční no, který leckomu můžou otevřít oči, ačkoliv to zní jako podivně žejo. Někoho to může probudit nějak, to právě dělala hlavně ta Letní škola, takovýhle nějaký buzení. Vím, že tam mluvili o nějakým Švýcarovi s nějakým srandovním jménem, kterej tam přijel, už mu bylo asi čtyřicet, a teďka tam sou ty dvacetiletý většinou studentky, co tam jezdili. Který tam většinou jeli, aby tam pofelili s Vávrou, to byla taková hlavní atrakce prostě celý Letní školy, a pak tam přijel tenhle ten Švýcar, kterej žil normálně nějakěj spořádaněj život a když zažil letní školu, tak se tam příští rok vrátil už bez svý manželky s batůžkem, hipík.“ (Jaroslav I., 2023)

Spolek se mimo jiné aktivně věnuje mnohým otázkám a problémům týkajícím se místa od environmentalismu, přes historii až po sociální aspekty a dopady turismu.

„Vracíme asi zpátky k tomu sociálnímu, nebo k tý komunitě, co tam vlastně tvoříme najednou s těma lidma, co tam přijedou úplně z venku, právě o tom střetu s těma lidma, co sou tam permanentně, nebo třeba i střetu s těma turistama, který to tam trošku vymejvaj no sociálně. A čili je to asi ten druhej středobod. Už sem to říkal, nějaký dejme tomu kulturní dědictví, tak to asi v uvozovkách není, ale spíš je to to dědictví, co jsme zdědili od té předchozí generace.“ (Jaroslav I., 2023)

Forma, kterou spolek operuje, je umělecko-výzkumná angažovanost v prostoru Maříže. Organizují střídavě jeden rok Letní školu a druhý uměleckou rezidenci. Oboje staví na principu mezinárodní komunikace a spolupráce a diverzitě uměleckých a umělecko-výzkumných přístupů. Obě akce navštěvují lidé různých zaměření z různých zemí světa s tím, že převážná část je české a německé národnosti, proto je spolek podporován

Česko-německým fondem budoucnosti. Mimo workshopy a individuální umělecké práce zpracovávající každý rok nějaký aspekt týkající se lokality, vytvářejí i archiv místa, do kterého přispívají jak sami zakladatelé spolku, tak i rezidenti v rámci rezidenčního programu. Archiv tak shromažďuje informace z širokého spektra pohledů na místo Maříž, od environmentálního a geografického až po sociální.

Mimo tuto aktivitu, která se přenáší do veřejného prostoru pomocí prezentací výsledků práce, je i každoroční přítomnost této skupiny ve vesnici podstatnou událostí, která ovlivňuje místní život. Desetidenní akce se dotýká většiny místních obyvatel a zde pobývajících lidí, a to hned z několika důvodů. Jelikož se tematika rezidence i Letní školy týká i místního společenství, mohou být do iniciativ účastníků Letní školy zapojováni také místní rezidenti (například moje rezidence, kdy jsem s místními vedl rozhovory). Na akcích Letní školy se někteří rezidenti či příležitostní rezidenti někdy podílejí i aktivně, především workshopů či přednášek převážně s uměleckou tematikou, a ve veřejném prostoru jsou nevyhnutelně konfrontováni extenzivní bujarostí spojenou s konzumací alkoholu a psychedelických látek, která je spolu s kolektivním vařením jídla a jinými sdílenými činnostmi v samém centru vesnice u Maringotky nedílnou součástí působení spolku v období rezidencí a Letních škol. Do těchto činností se část místních zapojuje, část je toleruje a část se vůči nim vymezuje.

Ve většině výše zmíněných aspektů se Letní škola velmi podobá staré Letní škole, která zde působila každoročně od roku 1989 do roku 2005, vyjma důrazu na environment, který je v momentálním uskupení podstatně větší. Velikou podporu vyjadřuje jeden ze zakladatelů staré Letní školy narátor Lubomír L., který zároveň sdílí představu o Letní škole jako o hodnotném dědictví, jež je silně provázáno s vesnicí tak, jak ji známe dnes:

„Jo je, to je to úplně jakoby vlastně bezvadný jo, my jsme samozřejmě tak jako jsme jim (...) jako předávali nějaký to žezlo (...) Takže já myslím, že to propojení tam je, což jsme samozřejmě z toho nadšení. A fandíme tomu a účastníme se nějakých takovejch těch akcí (...) ta škola jako je a že pokračuje v našich šlépějích...“ (Lubomír L., 2023)

5.5 Turismus

Maříž je v průběhu letní prázdninové turistické sezóny relativně rušným místem. Míří sem osobní auta, cyklisté, motorkáři a v průběhu festivalu Slavonice Fest i celé autobusy návštěvníků. Důvody tohoto zájmu jsou kromě kulturních akcí samotné pohraničí, cyklistická trasa protínající oblast a také mařížská keramika.

„Akorát, když je ten festák, Slavonice Fest, tak to je tady narváno, to přijde sem celej autobus a hned to tady vystoupí všichni. Tady je, tady se točí u kapličky, tady je zastávka autobusu.“ (Jakub D., 2023)

„No o Maříži už se jako dost mluví se mi zdá. Jako v podvědomí už Maříž je, to už je pojem. A vůbec mi to nevádí.“ (Jakub D., 2023)

„Nějak se to rozjelo s těma hrnkama. A s tou konkurencí, víš ty dvě dílny. Víc plakátů a víc, tady je pravá, tamhle ještě víc pravější...“ (Anna T., 2022)

Místní obyvatelé vnímají turisty různě. Kromě restaurace Oáza a keramické dílny, která vytváří svou značku a cíleně na turisty míří a v sebeprezentaci mimo jiné pracuje i s místní identitou (viz kapitola Prezentace Maříže navenek), jsou tu i obyvatelé, kteří pozornosti, jíž se místu dostává (ať už kvůli keramice, či kvůli pohraničí), využívají sekundárně, navazují se tak na plynulý tok turistů a sami se zapojují do hostitelského procesu. Místa jako Mařížské muzeum nebo zahrada narátora Jakuba D. sama sebe nepropagují, ale využívají existující pozornosti, kterou si vypůjčují. Mařížské muzeum není profitabilní z turistického ruchu, neboť za vstup není potřeba platit. Prezentuje však mařížskou historii a naplňuje tak turistickou touhu po autenticitě (Půtová, 2019).

Podobně nenásilně a rovněž přímo nevýdělečně působí zahrada sochaře narátora Tomáše K., který zde na otevřeném prostranství sice za značkou „Privát“, ale viditelně prezentuje své sochy. I on pracuje s pocitem autentičnosti, a to především pro tu část turistického publika, které si je vědomo a očekává viditelné stopy působení Sklepáků ve vesnici.

Jako jistou formu příjmů využívá turistický ruch narátor Jakub D., který ve svém domě prodává kabelky a tašky vyráběné jeho ženou. Dům se stále otevřenými dveřmi a několika tabulkami s nápisem „Vítejte a pojdte dál“ obklopuje bujná zahrada, která nabízí taky naplnění určitých očekávání a představ turistů o panenské přírodě v místě, kde člověk nějakou dobu nemohl působit kvůli omezením hraničního pásma, případně o čisté přírodě na absolutní periferii, „na kraji světa“, tedy na hranici. O své zahradě, strategii a turismu mluví následovně:

„V rámci byznysu to musím hodnotit kladně. Protože my jsme dost závislí na tom, aby tady bylo co nejvíc návštěvníků, a já proto mám zahradu par excellence. Tak to by bylo, aby na tu zahradu se sem taky nikdo nepodíval. V tom případě, když půjde po zahradě, hned tu vidí tady kšeftík a jde. To je rafinovaně udělaný, aby to a ta zahrada musí být první věc, co oslovuje lidi. A tak se jdeme podívat... víš? Vždycky to tak funguje. Já to slyším, kolikrát, když jsem tady, něco dělám, tak najednou, jé ta zahrádka, jdeme se podívat do domečku jo, když takhle pořád skuhrají.“ (Jakub D., 2023)

Jak ale naznačuje závěrečnými slovy výroku, vnímání turistů i přes monetární výdělek není nutně zcela pozitivní. Což je ve vnímání lokálních rezidentů vůči turistům běžný jev, popisovaný např. Doxeyho iritačním indexem¹¹. (Doxey, 1975).

„Obecně asi je to pohraničí takový populární nejenom pro ty Čechy, ale i pro ty Rakušáky, no tam jezdí na motorkách, na takovejch veteránech a takovejch blbinách. Ty Slavonice jsou tím hodně postižený no. Jsme asi rádi, že už to [Letní školu] nemusíme dělat ve Slavonicích, to by bylo hodně protivný, ale ta Maříž je taky na tý trase.“ (Jaroslav I., 2023)

„Ale protože pak začal ten Hollywood tady, tak jsme se odstěhovali dozadu jo, protože tady furt chodí lidi okolo. Tady nedá vůbec dělat, já furt něco dělám. Koukám, kdo jde a slyším a kde je ten zámek? Pozor auto. Furt to samý.“ (Anna T., 2022)

Přítomnost turistů je ale v jistých aspektech vnímána i pozitivně. V reakci na dotaz, jak vnímá turistickou pozornost místu, uvedl provozovatel Mařížského muzea, narátor

¹¹ Index popisuje fáze a míry podrážděnosti hostitelů, kteří jsou vystaveni turistické pozornosti, a popisuje možné dopady na místní společenství, které jsou závislé na počtu, délce setrvání a kulturní odlišnosti návštěvníků.

Václav H.:

„Z drtivé většiny chtěno, z drtivé většiny je to, je to tady, je to tady vítané, je to, je to takový zpestření, je to prostě, nejsou to stojaté zahnědlé vody. Jede to tady prostě trošičku jinak, já to cítím, že to je dobře, jo úplně definitivně. Kolik už jsem tady zaznamenal, tady v těch knihách jsou, tady máme návštěvní knihy. Kolikrát se tady zastavím, bavím se s těma lidma, a jak říkám, v drtivý většině to je naprosto pozitivní. Todleto to jsme nevěděli, že jsme sem nepřijeli dřív, že je to tadyhlenc. Takže já jsem z toho jako strašně potěšený, protože já jsem člověk, já jsem generace, když jsem ještě zažil, prostě ty zadrátovaný hranice, kdy tam člověk přijel a všude stále prostě vojáci s kulometama.“ (Václav H., 2022)

Existuje tak jistý rozkol v tom, čím místo má být, který se promítá na kontextu turismu. I přes negativní vliv turismu, jako je narušování klidu, je pozornost vesměs vnímaná pozitivně, hlavně v porovnání se stavem téměř úplné izolace v období uzavření vesnice slovy narátora Karla R. do „drátěného pytle“. Tohoto kontrastu si místní všímají a turismus je tak asociován (viz výše výpověď narátora Václava H.) s otevřeností, která rozbíjí ustálené zdejší poměry. Například Slavoničtí jsou ve vyprávění vyobrazováni jako neteční či nepřátelští vůči turistické pozornosti, jelikož si slovy narátorů neuvědomují, že je to také živí.

„Vlastně děje se to, děje se toho, děje se toho hodně, ale nedělají to místní. Nedělaj to Slavonice, jediný, co oni, jediný, co oni dělají, je jarmark. To jako to je jejich aktivita. Na to jsou hrdý.“ (Tomáš K., 2022)

„Jim se to líbilo tady [za minulého režimu], že byli tak jako nikdo sem nechodí, proto jsou tak proti turismu.“ (Anna T., 2022)

Rozkol se pak projevuje především v konfliktu kolem značky Keramika Maříž, který je postaven hlavně na osobní bázi zainteresovaných lidí a který se projevuje i v tom, jak negativně jedna strana konfliktu vnímá práci s identitou u druhé strany.

„Ale většina se toho [turistické pozornosti] odehrává tam u tý Nikoly V., v tý restauraci. Ale je tam zajímavěj právě ten střet s tou naší návší u tý maringotky, kam se občas

nějakej turista odváží a zabloudí a potom vidí, no věci... Nekonvenční no, který leckomu můžou otevřít oči, ačkoliv to zní jako podivně žejo. Někoho to může probudit nějak, to právě dělala hlavně ta Letní škola, takovýhle nějaký buzení...“ (Jaroslav I., 2023)

Ve vyprávění narátorů se tak ukazuje jistá asociace mařížské keramické dílny s autenticitou a směřováním ve shodě s premisami místní identity, přičemž Keramika Maříž® naopak ve vyprávění tyto atributy ztrácí a nabývá komerčních a neautentických kontur.

„A ten duch těch malovaných hrnečků, jako je stejnej. Jo, to já si myslím, že nám jakoby, je to trochu jinej, ten přístup u Nikoly V. je jako mnohem víc bych řekl komerční než u nás (...) Nikola V. teď dokonce už si myslím ani nemá točírě a ani jako ne nedělá točený věci tak nějak jako odlévá, což je takový, že to je každej kus je fakt stejnej. Pak to samozřejmě malujou ty malířky, takže jsou jakoby různý, ale nevím.“ (Lubomír L., 2023)

5.6 Návraty vyhnaných Němců

Místní vnímání vyhnání Němců se liší jednotlivce od jednotlivce, což obzvláště v kontextu tak malého kolektivu v rozhovorech vychází jasně najevo. Jsou tu ale zřejmé alespoň tři způsoby vnímání situace.

První z nich zastává pozici, že vyhnání byli především příslušníci a sympatizanti s NSDAP a nacistickým režimem. Druhý popisuje události jako nešťastné, plné nemorálních činů a vyprávění je často spojováno s morálním úpadkem Čechů, kteří se vyhánění účastnili.

„Mě přišla národní garda sem, řekla ji, máte 20 minut, vemte si boty, 20 kilo něčeho, hrnec jo a za 20 minut tamhle u hasičárny sraz a jdeme, a oni seděli u oběda, a prostě nechápali... No a přišel potom za 10 minut znova nějakej oficír, kterej nebyl vožralej, a řekl, je to tak dělejte. Máte 10 minut, položili příbor a šli balit.“

No a to byla ale taky myslím ta nenávist, protože to trvalo ty stovky let, že ty Němci prostě byli pilní, pořádný.

Prostě tak jako jinej přístup jo k tomu systému. No a těch Čechů bylo málo a koukali na ně skrz prsty, protože oni měli tři krávy a on měl jednu kozu, kterou zapomněl podojit, protože ležel někde zmaštěnej pod keřem a záviděli to. A jen měli, měli šanci taky, ale vykopli tak rychle, ponižovali... fuj.“ (Anna T., 2022)

Třetí zastává pozici, která silně odsuzuje násilí spáchané Čechy na Němcích, ale zároveň prezentuje nezbytnost odsunu, kterou podporuje určitou symetričností odsunů:

„Ale původních obyvatel, úplně původních, to je tady strašně málo. Co se dá počítat na prstech jedny ruky, protože jak se to tady odsunovalo... Nejdřív vyhnali židovský obyvatelstvo, pak vyhnali český a po válce zase vyhnali rakouský. Takže to je prostě město odsunu.“ (Tomáš K., 2022)

Pokud se bavíme konkrétně o této oblasti, nejsou žádné oficiální zdroje, které by tento narativ (vyhnání Čechů) potvrzovaly, a obecně chybí spolehlivé zdroje o počtu Čechů v pohraničí v průběhu války (Wiedemann, 2007). Podle zmínky některých narátorů v oblasti pár Němců-antifašistů zůstalo. V dnešní době se o nich už ale neví a v Maříži už nikdo z nich nežije.

O čem se ale informátoři zmiňují, to jsou návštěvy bývalých německých rezidentů, tedy heimat-turismus, neboli fenomén návštěv vyhnaných Němců do jejich bývalých domovů (Kreisslová, 2020). Narátoři s takovou zkušeností (setkání s bývalým rezidentem-Němcem) ji obecně popisují jako vesměs pozitivní a smířlivou, bez náznaků hostilit nebo nepřátelství. Své zážitky popisují následovně:

„Ta brečela mi na rameni [bývalá obyvatelka narátorčina domu]. ‚Tady jsem se narodila.‘ No takže jsme brečeli obě, vid’, a její manžel říkal, ‚Nech toho!. Ten taky byl dojatej. Všichni byli a neříkali, vypadněte, to je naše, říkali, bezva, že to stojí.“ (Anna T., 2022)

Přestože na nucený odsun Němců vzpomínají převážně starší generace, i pro momentální mladou generaci se jedná o relevantní téma, a to primárně v kontextu Maříže. Pro některé je právě vyhnání původních obyvatel příčinou momentálního stavu vesnice. Narátor Jaroslav I. to v kontextu dopadu tohoto historického vývoje na environment popisuje následovně:

„Vlastně ta okolní země s těma lidma, co tam žijou, nemá nic společného, a že v podstatě ten nějaký ekosystém spíš devastuje...To je úplně jednoduchý, no, že to bylo odstříhly jednak tím odsunem těch lidí, co se o to starali historicky. To znamená těch Němců. Čili po tý válce byly ty Sudety hrozně jednoduchá krajina na to ztmelování, kolektivizaci žejo. Protože to nikomu nepatřilo. No a od té doby se to drží v takovejchle velkejch kusech.“ (Jaroslav I., 2023)

Navzdory, nebo naopak díky historickým událostem panuje ve vesnici otevřenost vůči česko-německé, potažmo česko-rakouské spolupráci. Rakušané z nedaleké obce Fratres se podílí na realizaci festivalu a umělci ze spolku Leštnice jsou dlouhodobě podporováni Česko-německým fondem budoucnosti. Zároveň podobně jako předchozí Letní škola je i ta současná mezinárodní, a v oblasti tak působí mnoho umělců z různých zemí světa, převážně Německa.

5.7 Budoucí kontinuita

Jak je popsáno v předešlých kapitolách, kontinuita osídlení byla de facto dvakrát přerušena a teprve v období po sametové revoluci jsou podmínky vhodné pro utváření kontinuálního kolektivu, tradic a místní identity. Velkou součástí vnímání Maříže místními v současnosti je i výhled na budoucí vývoj místa. Populace stálých rezidentů jednoznačně stárne. Většina jich přišla v devadesátých nebo nultých letech a tento příliv obyvatel způsobený především přítomností Sklepáků a keramické dílny, jakož i reemigrací momentálně zcela stagnuje, a přestože se vesnice stále rozrůstá, je to především díky přichozím chalupářům. O nich více v následující kapitole.

„A myslím, že to celkově bude tak nějak stárnout, no a sem zvědavej, jestli se to dokáže nějak srovnat s náma, který vždycky budou trošku jako nějaký rušivej element toho klidu, kterej každej Čech hledá, že jo všude. (Jaroslav I., 2023)

Nelze tedy očekávat typický vývoj, kdy potomci přebírají stavení po svých rodičích a s přibývajícími lidmi se rozšiřuje i vesnice. Pro většinu rezidentů je Maříž až sekundárním domovem nebo spíše domovem nabytým až později v životě, a to u všech až v období, kdy byli jejich potomci dospělí a samostatní s domovy jinde. Existuje a bude existovat vazba na místo skrze dědění nemovitostí, ovšem až na výjimky absentuje sentimentální vazba na místo jako místo dětství a dospívání. Bez přítomnosti sentimentu spojeného s místem – neboť pocit náleženosti a pospolitosti (Brubaker, 2000), který se utváří mimo jiné společným sdílením prostoru a rutinních i jiných činností, je jedním ze základních pilířů budujících domov – lze předpokládat, že převládnu ostatní faktory, jako je umístění na hranici v relativně chudé oblasti, se špatným přístupem k občanské vybavenosti a s perspektivou nákladné údržby domu. Samozřejmě, že individuální cesty člověka životem nelze odhadnout, avšak toto jsou faktory, které hrají a budou hrát roli.

Unikátní podmínky, které nastaly po revoluci a které vedly k zájmu o lokalitu a přivedly tak momentální rezidenty, jsou již pryč. Reemigranti se již usadili a i podnikavý duch, spuštěný rozvolněním společenské atmosféry po sametové revoluci, se již časem proměnil. Maříž jako opuštěná, tajemná a přírodou zarostlá ves s pohnutým osudem se pomalu proměňuje na stále romanticky působící, ale tím spíš turisty lákající místo, které si získalo v povědomí širší veřejnosti své místo, a nejspíš i kvůli tomu radikálně vzrostly ceny za pozemky a nemovitosti.

Objevují se ale dvě skupiny lidí, kteří mají potenciální ambice ve vesnici dlouhodobě působit, a udržet tak místní identitu a předávat ji dále.

Jednou z nich jsou příležitostní rezidenti budující si domov na stáří, mezi nimiž najdeme jak obyvatele s vazbami na místní společenství, tak chalupáře, kteří se místního dění příliš neúčastní.

„No nějaký z nich [chalupářů] to vyloženě staví jakoby barák na stáří. Takže sou tam i budoucí možný rezidenti no.“ (Jaroslav I., 2023)

Je třeba poznamenat, že ve vesnici intenzivně působí větší skupina než pouze stálí rezidenti. Jedná se také o příležitostné rezidenty, kteří si utvářeli přátelství již před příchodem do vesnice a přicházejí tedy již s určitou formou hotových vztahů, které tu nadále rozvíjejí. Vydělují se tedy od ostatních chalupářů právě díky silnějším vazbám na místní rezidenty, které se projevují jednak společným trávením času a jednak kooperací v rámci kulturního a jiného působení v oblasti. V rámci těchto kooperací se vytvořil i kolektiv potomků rezidentů i těchto příležitostných rezidentů, kteří v Maříži sice pobývají jen příležitostně, přičemž motivace permanentního setrvání jsou momentálně spíše mimo jejich zájem, ale sdílí právě to, co chybí potomkům rezidentů, kteří se života v Maříži neúčastnili a neúčastní. O následující generaci Mařížanů a kontinuitě lokální identity hovoří narátor Jakub D. následovně:

„Máme potomky, který k tomu jsou. ...Tady tady syn. Můj syn staví tady druhému synovi mladšímu staví barák...“ (Jakub D., 2023)

Vystihuje tak výjimečnou situaci, která připomíná tradiční formu obývání domovské vesnice. Jedná se ale o jediný takový případ v celé vesnici, což by se dalo připsat faktu, že je narátor narozen ve Slavonicích a celý život pobývá v relativně blízkém okolí Maříže.

O potomcích občasných rezidentů příchozích společně s širším kolektivem okolo divadla Sklep a jejich potenciálu setrvat v Maříži hovoří v odpovědi na otázku, kdo bude žít ve zděděných domech, takto:

„Tady je třeba Heřman S. Ten i s mladým Jaroslavem I., ty tam mají. Dokonce sem viděl, že ten mladej Jaroslav I. tam má boudičku nějakou [svépomocí postavený modulární dům]...“ (Jakub D., 2023)

„Lubomír L. má vlastně taky mladýho Petra L. Tak ten je schopen se tady o to postarat.“ (Jakub D., 2023)

„Třeba Petr L., ten to má daný. Ten prostě povede Besídku nebo se o to bude starat. To je úplně jasný místem. Tady kluci, Heřman S... ty tady maj nemovitost. Jasně, že tu budou. Tam dělaj dílnu, Jaroslav I. taky to si tam chystá... A to na sebe nabalí lidi, stejně jako to bylo v předchozí generaci.“

„Nebude to končit naší smrtí, bude to pokračovat“ (Tomáš K., 2023)

Právě kolektiv utvořený okolo podobných tvůrčích a názorových směrů, který se zdá být vědom si své semknutosti a pro mnohé stále i příležitostné rezidenty je jedním z důvodů setrvání v Maříži, může být tím faktorem, který zajistí kontinuitu lokální identity utvářené od pozdních 80. let. Jedním z příznaků je mimo jiné i vytvoření spolku Leštnice a potažmo obnovení Letní školy, která vědomě pokračuje v této tradici (více o tomto v kapitole 5.4 Stará a nová Letní škola).

Dalším ze znaků existence uceleného kolektivu, který má nějaké místně specifické představy o tom, jak má místo vypadat a fungovat, je i pocit ohrožení z narušení řádu chodu jejich domova. Dichotomie my a oni je jedním ze základních znaků, které vlastní jakákoliv společnost nebo pospolitost, a značí to určitou míru zasvěcenosti. Nějakou skupinovou foremnost dokazuje zároveň i „outgroup hostility“ (Hamidou-Schmidt, 2021), která se vyjevuje především ve vztahu k chalupářům a nejsilněji ve vztahu k obyvatelům Slavonic. U druhého případu lze však s velkou jistotou předpokládat, že tato hostilita má původ především v podobném názorovém pozadí většiny rezidentů, promítajícím se především ve vztahu k minulému režimu. Tyto velmi jemné, ale přesto přítomné hostility a pocit ohrožení se vyjevují v naracích týkajících se nově příchozích chalupářů a u těchto vztahů lze předpokládat, že mají čistě místní základ. To bude rozebíráno v následující kapitole.

5.8 Chalupáři

Přestože permanentních rezidentů dlouhodobě nepřibývá, vesnice se pomalu rozrůstá, a to z velké části díky chalupářům. Jelikož je práce zaměřena primárně na stálé rezidenty Maříže a formativní okolnosti jejich příchodu a setrvání, s chalupáři nebyly

realizovány žádné rozhovory. Bude na ně nahlíženo čistě „outgroup“ perspektivou rezidentů a jejich okolí a bude tedy rozebíráno, jaký narativ obklopuje tuto skupinu ve vyprávění „stálých“ Mařížanů.

Tyto dvě skupiny se mezi sebou stýkají minimálně a neobjevují se – alespoň dle popisu situace narátory – snahy nějaké hlubší vztahy navázat; z kontextu vyprávění se většinou objevuje jasné vymezování se vůči chalupářům.

„Musím říct, že já se odsud nehnu. Já se ani nechodím dívat na tu novou výstavbu vzadu.“

„Zajímá, ale ani nevím, kdo tam staví, kdo tam... Třeba vznikají tam další dvě chalupy, nebo jedna, dvě a já nevím. Vůbec nemám přehled, co to je za člověka, že prý někdo z Brna...“ (Jakub D., 2023)

„Co se týče těch chalupářů, tak je tam taková enkláva, co se objevuje směrem k Leštnici. Která se obnovuje, dřív tam měla srub jenom Nikola V. a teď se tam staví víc a o těch nevím vůbec nic.“ (Jaroslav I., 2023)

Tento distancovaný vztah vůči chalupářům je však promísen s nevolí a obavami:

„A vůbec se mi nelíbí že... Můžu říct, že se mi, jenom v rámci toho mého pocitu, se mi nelíbí inovovat ty všelijaký... ta výstavba, že je tady... To třeba když vozí hlínu a nebo vozej nějaký bagry, tady furt něco jezdí. Přetěžují ten mostek a... Ne, to to jsou nejenom tyhle problémy, ale že prostě je tady nebývalý ruch.“ (Jakub D., 2023)

„Jako my jsme tomu samozřejmě otevřený, ale je to těžký s nima navázat kontakt. Že třeba i ty starší, třeba Tomáš K. se teď jakoby snaží kamarádit se sousedem, kterež mu tam vypálil [postavil] barák před jeho výhledem. A ten je prej zrovna v pohodě... z Brna. Ale asi to bude složitý, no. Musíme se tomu postavit otevřeně, no.“ (Jaroslav I., 2023)

Z těchto pocitů místních rezidentů a skupiny občasných rezidentů k ní přidružené můžeme vyvodit, že se s místem identifikují a že se v průběhu třiceti let od otevření

vesnice podařilo vytvořit určité identitární jádro s jasnými konturami, které se vyjevuje právě v konfrontaci s tímto nově příchozím živlem, jenž je dle výpovědí bez vztahu k místu, a tudíž ohrožuje místní identitu i právě díky narůstajícímu počtu.

„Trošku se právě obávám, co s tím budou dělat tadyty noví rezidenti, který k tomu nemaj takovej vztah.“

„Myslím, že největší hrůzu máme z lidí, který si tam teďka stavěj nějaký ty chajdy. Že si prostě koupili ty nesmírně předražený pozemky a něco tam staví a vlastně to jsou lidi, který k tomu nemaj takovej vztah a tudíž nebudou mít asi takový pochopení k tomu, co mi tam děláme...“ (Jaroslav I., 2023)

Přestože většina akcí probíhá dle výpovědí neutrálně, dochází i k otevřeným konfliktům, a to především s působením skupiny okolo spolku Leštnice, která se odkazuje na Letní školu duchovního experimentu pořádanou v devadesátých letech Sklepáky. Aktivity spolku Leštnice zahrnují Letní školu a umělecko-výzkumnou rezidenci, které jsou mimo jiné doprovázeny bujarostmi.

„Ne, díky! Kdo se neumí chovat, není v Maříži vítán. A to nemluvím jen za sebe. Zvlášť ne po loňských nočních excesech!“¹² (Martin U., 2023)

5.9 Mařížané a Slavoničtí

Vztah mařížských rezidentů a obyvatel nedalekých Slavonic je zahrnut kvůli tomu, že byl často narátory zmiňován. Podobně, jako je tomu u chalupářů, spoluvytváří vymezování se skupiny „my“ versus „oni“ pocit vlastní exkluzivity a sounáležitosti. Jádro rezidentů je poměrně názorově a zkušenostně jednotné ve vztahu k minulému režimu. Jedná se o reemigranty, umělce za socialismu působící na hranici undergroundu, z nichž se někteří účastnili například šíření samizdatů, ale i o rodilé Slavoničáky, kteří se však také stavěli do pozice nesouhlasu a rezistence vůči minulému

¹² V originále: *„Nein, danke! Wer sich nicht benehmen kann, der ist bei uns in Mayres nich willkommen. Und ich rede nicht nur für mich. Nach den nächtlichen exzessen letzten jahren schongar nicht!“*

režimu. Tato výchozí situace pak nabírá smyslu právě při náhledu do narativu, který obklopuje obyvatele Slavonic.

Jak je uvedeno v předešlých kapitolách, část lidí, kteří v období uzavření Maříže za plot železné opony vesnici opustili a usadili se ve Slavonicích, momentálně o vesnici nejeví zájem, ať už z ekonomických nebo jiných důvodů – bývalí rezidenti či jejich potomci se do vesnice zkrátka nevrací. V Maříži se tak utvořilo společenství, které primárně vychází ze zcela jiného (nejen) názorového prostředí, než které (podle narátorů) převládalo a podle některých stále převládá ve Slavonicích.

Jedním z důvodů tohoto negativního vnímání Slavonických je právě přistěhovalecký původ (který s nimi paradoxně sdílí), tedy fakt, že se jedná o lidi příchozí v rámci dosídlování pohraničí v padesátých letech do Němcům zabavených domů. Tento proces se pojil s násilím a také s obohacováním se novoosídlenců, tedy s tzv. zlatokopectvím. S tím se pojí i Mařížany reprodukováný narativ o pochybném původu novoosídlenců:

„Ano, no to je strašný úplně. To vůbec není divný, protože tady je to dosídlený. Oni Němce vystrkali nebo Rakušáky vystrkovali. Hm, a pak se osidlovali pohraničí, tak ta první vlna ta rozkradla a druhá vlna to jsou jejich děti, že jo takže...“ (Tomáš K., 2022)

„No, jak přišli do toho města a nikdo nikde nebyl, tak se kradlo všelijak. Hrozný věci se dělaly, že jo. Tady nevznikly žádný velký jako kamarádšafy v té době, naopak, ty byly konkurenční boje o každý hodinky a o každou almaru.“ (Anna T., 2022)

Takto působení Slavonických v minulosti popisuje narátorka Anna T.

Toto hodnocení se však přenáší i do přítomnosti, kdy Mařížané jsou toho názoru, že se poměry ve Slavonicích s časem a změnou režimu nezměnily:

„No vlastně ta česká historie vlastně víceméně začíná tady tím, což je už od začátku takový zvrácený, proto tam sou furt silný pořád ty takový, prostě bolševici tam sou pořád zakořeněný, v uvažování a nejspíš i na radnici pořád ve vedení toho města.“ (Jaroslav I., 2023)

„Oni trošku, ono je to teda vidět na tý, na tom vkladu genetickým. Oni, jak sem přišli, a tak trošku chlastali, tak se jim narodily děti, který taky chlastaly. No a těm se narodilo to, co je tu teď, takže je to fakt znát.“ (Tomáš K., 2022)

„Jako to i do teďka je cejtit. Ne úplně. Komouši, komouši a tady, tady prostě byli všichni jako lampasáci, kteří pracovali buď na čáře, nebo nějaký lesáci, cestáři, dřevorubci, takovej. A zemědělci, že jo a prostě, ale jako ty, ten komunista to tu měl jako hodně...“ (Matěj S., 2022)

Tento pohled pak odůvodňují i tak, že se tu Slavoničtí za minulého režimu měli dobře:

„Ale tady žili lidi, který z toho měli prospěch. Prostě tady byli celníci, že jo a tak dále, a když tě někde zastavil nějaký policajt, támhle u Jihlavy, a tys vyndal průkazku ministerstva vnitra, tak on ti tak zasalutoval a jel si. A vůbec bylo jedno, jak rychle jedeš nebo co si zrovna provedl nebo něco, a to se jim líbilo, na to oni rádi vzpomínaj, jo.“ (Matěj S., 2022)

„No jsou tu někteří, kteří jsou šťastný, a jsou tu někteří, kterým to vadí furt, který by opravdu ty dráty tu furt chtěli. Oni tady měli klid, sem nesměl turista, to bylo mrtvý město. A oni tu měli... ona tu byla posádka a byla tu škola textilní, takže mladý tu žili takovej veselej život. Měli tu holky, holky tu měli kluky, byly tu zábavy každej tejden. Tak na to vzpomínaj strašně moc. To tady teďka není, no. A všechno, co přijíždí, oni viděj jako náplavu, která jim ohrožuje jejich klid.“ (Tomáš K., 2023)

Tento narativ potvrzuje svým vyprávěním i názorově velmi odlišný narátor Karel R., který na příkladu Maříže uvádí prospěšnost a nezbytnost hraniční stráže pro místní obyvatele:

„Já si pamatuju, že za mnou přišla babka, když se zbouraly dráty, že teď má strach, že jí někdo okrade. Zmínila tam prostě strach. Tam si připadala si tam bejt zaplacená a hlídaná, jo. Tihle ti kluci jim tam pomáhali, těm starým lidem taky, jo vůbec, jo tam. Máte po těch pohraničních vesnicích kulturní domy a tyhle všechny zařízení, tak to dělali vlastně všechno vojáci PSáci v akci Z takzvaný, že jo? Jinak by tam nebylo nic, jo.“

Z některých těch vesnic, jak oni zmizeli, tak to úplně padlo, jo. Protože oni tam nosili prachy, utráceli tam v hospodě a najednou tam není nic.“ (Karel R., 2013)

I přesto však Mařížané připouští, že se situace mění.

„Už to hodně hodně, už to opadlo, ale jako tady prostě na těchletěch vesnicích si to jako nebo v tomhleto venkově si to pořád jako drží nějaký svý procento“ (Matěj S., 2022)

„Potomci už to viděj jinak a ty pravý pohraničníci už sou asi po smrti, nebo sou věkovitý a už se k tomu radši nehlásej, ale je tu pár takovejch, který na tom pracujou furt.“ (Tomáš K., 2023)

Dalším faktorem je rezidenty zmiňovaná nízká úroveň péče Slavonic o Maříž, neboť Maříž je ve skutečnosti součástí obce Slavonice (připojena byla v roce 1964). Takto odpovídá narátorka Anna T. na otázku, jaká je péče Slavonic o veřejný prostor v Maříži:

„Od města? No ne, žádná. No jezdí popeláři. A jednou za půl roku tady posekají takhle jako trošku to, co my si sekáme, tak nám to taky ještě trochu přeseknout. A jinak, no a na jaře zametou ten písek, co tady rozsypali do sněhu nebo co kamínky nebo. Není žádná péče.“ (Anna T., 2022)

Další neshody se vyskytují v souvislosti s angažovaností a aktivitami v Maříži a Slavonicích právě ze strany nových rezidentů, kterých se Slavoničtí buď neúčastní, nebo je kritizují.

„Právě i sme slyšeli, že ten další spolek, co tam je, ten Mařížskej park je taky takovej pochybněj. Dřív tam právě figurovali Václav H. a Zuzana H., se kterýma sme v kontaktu, ale už nějakých pět let tam nejsou právě z nějakých takovejchle důvodů, se asi neshodli na tom, k čemu to mělo bejt.“ (Jaroslav I., 2023)

„Tak jsme dělali dva festivaly nezávislý a kde byly výstavy a muzika a divadlo a všechno možný a filmy, a myslíš, že tam někdo přišel? Nikdo tam nepřišel z místních.“ (Anna T., 2022)

„Oni nechtějí tady ty divný. Ještě k tomu nějaký černý třeba nebo žlutý nebo jaký ještě by mohli přijít na ně koukat. Oni mají mindrák.“ (Anna T., 2022)

6. Místní krajina

6.1 Hranice

Jedním z velice definujících krajinných prvků v oblasti Maříže je hranice, a to hranice v dvojitěm pojetí. Na jednu stranu jsou to pozůstatky po železné oponě, které jsou v rámci narativů, ale i fyzických stop velmi silným krajinným prvkem, a na druhou stranu je to přítomná realita existence nyní více liberální a téměř neviditelné státní hranice v rámci schengenského prostoru. Oba tyto krajinné prvky jsou interpretovány zcela odlišně, ale v určitých bodech dochází k protnutí. Zatímco pozůstatky železné opony mají funkci míst paměti a jejich součástí je silný symbolický význam, který odkazuje na realitu minulého režimu, momentální státní hranice není vnímaná jako místo nebo místo paměti, ale slouží spíše jako geografické určení místa jako místa na okraji, místa vzdáleného od centra, tedy jako místa klidu, potažmo jako divočina.

Nejprve o pozůstatcích železné opony. Vnímání tohoto krajinného prvku je velmi narativní povahy. V Maříži a okolí jsou jen letmé náznaky toho, že tudy dříve vedl ostnatý drát pod napětím. Většina narátorů o těchto pozůstatcích referuje následovně:

„No prostě ne. Zajdeš po louce a najdeš ještě ty izolátory, od toho ostnatýho [drátu].“
(Anna T., 2022)

„Je to tam strašně zarostlý, oni měli takovou uhrabanou hlínu, aby byly vidět stopy a prolejšvali to nějakým roundupem. Takže skončily dráty a sundali je. Tak ono tam dlouho nic nerostlo, tam nasázeli, co mohli. A tak asi za deset let se to zbláznilo a teďka tam je takovej hustej porost prapodivnej.“ (Tomáš K., 2023)

„A do teďka je to vidět, prostě tady zůstaly ty signální takový ty trasy, jak vždycky z roty vyjížděli gazíkem někam, že jo? Jako tak ty měli takový ty svoje prostě silničky, které tady do teďka takhle jsou, jako a využívají se dneska jako cyklostezky a tak.“ (Matěj S., 2022)

Přímo v Maříži tak nejsou žádné opravdu výrazné upomínky přítomnosti hranice, kromě výše zmíněných jizev v přírodě a kromě staré značky zanechané na parcele po zbořeném domu. Diskurz ale ve vesnici není jednotný. Většina příchozích po roce 1989 sdílí negativní pohled na minulý režim a hraniční plot je pro ně jasným symbolem nesvobody a útlaku. V naracích se tudíž často setkávají témata železné opony a vlastních problémů s režimem. Pro některé byla železná opona, alespoň podle vyprávění, jedním ze spouštěčů kaskády událostí vedoucích k emigraci. Takhle o státní hranici vypráví narátorka Anna T.:

„No nevím, jak ty lidi tady mohli žít. Vedle drátu jim to nevadí. No my jsme utekli... Potom začal se vyprávět takovej vtip. A ten mě vypudil. Jo a to byl o těch drátech: Tatínek s chlapečkem jdou lesem na houby a přijdou k takový stěně z ostatného drátu a chlapeček říká, ‚Tati, co to je?‘ ‚No to je takovej plot z ostatnýho drátu.‘ A chlapeček říká, ‚A kdo za ním žije?‘ A táta říká, ‚No my.‘ A oni se smáli. Oni se smáli. Tak co se smějete? Já tady nebudu žít s váma...“ (Anna T., 2022)

Dva narátoři se pak svěřili se stále přetrvávající úzkostí z hraničních přechodů:

„Ještě do dneška mě bolí břicho, když přejíždím hranice...“ (Václav H., 2022)

Narátor Tomáš K. v odpovědi na otázku, zda si stále asociuje hranici s útlakem minulého režimu:

„No jasně, protože jedu přes tu hranici, která je tam furt [státní hranice, hranice jako taková].“ (Tomáš K., 2023)

Druhá interpretace bývalé přítomnosti železné opony je zcela odlišná, v určitých případech ji lze označit jako opačnou. Mnohem více smířlivý přístup zaujímá narátor Karel R., bývalý člen Pohraniční stráže a rozený Mařížan. Státní hranici popisuje takto:

„Ta hranice se střežila kvůli Polákům, Němcům a našim kriminálíkům. Ten zbytek to byli lidi, kteří nechtěli platit alimenty nebo měli nějaký průšvih tady v republice... Nebo to byli dobrodruzi (...) Když ti kluci odtad' odtáhli, ty PSáci, tak tam je jak kdyby tam chcípl pes (...) Jednou mi říkala jedna babka, že to tady zbourali a mě teď vykradou.“

Ona viděla denně, že tam chodí hlídka se psem. Oni byli kamarádi. Kluci jí donesli nákup, a nikdo neměl s nima žádný spory. Byly májové oslavy, kluci postavili (...) Holky měly ženichy.“ (Karel R., 2013, Paměť národa)

Hranice a Pohraniční stráž je tu vnímána pozitivně, nejen díky jeho bývalé příslušnosti k této jednotce. Podle výpovědí je zřejmé, že v oblasti převládal prorežimní, a tedy „prohraniční“ sentiment. Ve výpovědi, která hranici popisuje převážně jako pracovní příležitost, záruku bezpečí či maximálně jako nutné zlo, je pozoruhodná výpověď o hranici a hraniční stráži nikoliv v rovině obecné, ale na konkrétním případě Maříže, která se ocitla za „drátem“.

„Ta signální stěna byla kolem dokola kolem tý Maříže (...) takže když jste chtěla jet do Maříže od toho sedmdesátého roku do konce, tak tam byla vrata v signální stěně, tady stála stabilně hlídka (...) Takže třeba když moje babička dostala infarkt a jela tam sanitka, tak ona tam klidně mohla umřít. Protože když tadyty magoři měli špatně naladěnou hlavu, nebo když tam byl opravdu promiňte mi ten výraz vůl, tak tam klidně mohl někdo umřít, protože se tam nemohla dostat sanitka.“ (Karel R., 2013, Paměť národa)

Tento narativ kladného vztahu k hranici je zároveň většinou mařížských rezidentů přisuzován Slavonickým a téměř jednotně je formulován nejen lidmi, kteří přišli po roce 1989, ale ve svém vyprávění jej potvrzuje i narátor Karel R., který obecně zaujímá shodnou pozici. Kladný vztah Slavonických ke státní hranici i v přítomnosti popisuje narátor Tomáš K. následovně:

„Ale zase pozor, to mě trošku sere. Tady sou bývalý pohraničníci a ty na to rádi vzpomínaj, jak tam měli prima život a prima službu a udělali si takový památníčky. Maj je teda zadeklovaný, ale jednou za čas, když maj nějaký výročí, tak ten dekl z toho sundaj a minulej nebo předminulej tejden tam tady byl věnec ‚Vzpomínáme‘. Tak nevím, co s tím... Co jim chybí. Že mohli střílet po lidech? Fakt nevím.“ (Tomáš K., 2023)

Nelze z toho jednoznačně vyvodit, že by převažující slavonický narativ ohledně železné opony byl právě takový, jaký je zde popisován, neboť se výzkum zaměřuje na oblast Maříže a nikoliv Slavonic. Z dostupných výpovědí, které zahrnují jednoho mařížského

a dva slavonické rodáky, lze ale vyčíst, že je rozhodně součástí kolektivních interpretací. Je nutné také podotknout, že výše zmínění Slavoničtí rodáci tento narativ nesdílejí a svojí interpretací se naopak jednoznačně kloní k mařížské většině.

Není na místě zjednodušovat životní příběhy a cesty těchto narátorů, ale v biografických vyprávěních obou lze nalézt klíčové body (kromě charakterových rysů), které by mohly poukazovat na důvody jejich inklinace k odchýlení se od výše zmíněného (ve Slavonicích vyskytujícího se) narativu. V případě narátora Jakuba D. to může být náboženská výchova, která mu byla zakazována otcem, ale i obecně přítomná víra v Jemnici, kde část svého dětství vyrůstal a kde docházel do základní školy.

Takto vypráví o vlivu víry v Jemnici v odpovědi na otázku, zda se tam vyučovala náboženská výchova a zda se výuky účastnil:

„Samozřejmě, tam bylo náboženství. Tam se chodilo taky v sobotu do školy, víš. V sobotu se chodilo do... myslím, že dopoledne se chodilo na čtyři hodiny do školy. Taková promiň píčovina, teda to byla taková pruda. Pruda ty vole...“

„Nechodil, na náboženství ne. To mi táta zatrhl. Já jsem chtěl chodit, tak já sem potajmu chodil do kostela. Víš a s farářem jsme byli jedna ruka. A s těma klukama... jejich rodiče byli kovaný, jako prostě co se týče víry. A tak mě ta víra jejich oslovila a já sem začal nenávidět ten tátův komunismus víš, do morku kosti.“ (Jakub D., 2023)

Také uvádí pozdější působení ve slavonické kapele Kentaur, která se stavěla do opozice vůči režimu veřejnými vystoupeními nebo reprodukcí západní hudby:

„Tam [ve Slavonicích] jsem se stal členem kapely Kentaur. Já jsem vždycky vystupoval jako zpěvák a jako baskytarista...“

V odpovědi na otázku, zda měli přístup k západní hudbě:

„Samozřejmě, my jsme to tak, že my sme vždycky si to doma každej třeba to měl na pásce magnetofonový. Nahrávku a tu ses doma nabifloval a přesně s kytarou s tím... a doprovod všechno i basu jsem se naučil, jo.“

„Ze západní Evropy. Vždyť to bylo tady všude kolem nás. Kluci to měli na hraní, nosili kluci. Náš bejvalej baskytarista, ten vozil nahrávky. Ten vždycky sehnal tu nejlepší muziku...“

„A tady jsme byli neustále perzekuováni kvůli tomu, že kvůli nám se schází tady holota, která tady dělá ve Slavonicích bordel, víš, jako po zábavě odcházející.“

„Já byl neustále u trestní komise, kde mě pořád drtili, že že jsem provokoval lidi, že aby házeli židle z balkónu jo. Takový kraviny, já jsem je zastavoval... Klídek. Vždycky nějaký provokatér a ten vždycky udělal nějaký binec a bohužel se to táhlo pořád s náma.“ (Jakub D., 2023)

U narátora Jiřího K. tím může být kontakt s Prahou:

„Tuším, že on už byl v teenagerovským věku, když my jsme vycházeli ze školy. On už studoval v Praze. Tuším, že studoval a on to byl Pražák vždycky namachrovanej. Pražák víš a on vždycky přijel z Prahy a on přivezl ty pražský rozumy. Víš, takový ty kydy, víš, a nás to bavilo, protože zase jinej svět. Nám dotáhl takový ty hlášky, my jsme to samozřejmě se toho chytali jako... vyhul a takový ty kecy a... vykuř. A no prostě byly nositelem...“ (Jakub D., 2023)

Druhé pojetí státní hranice v podobě geografického určení místa a lokalizace místa jako místa na okraji skýtá o něco méně konfliktní charakter a je vesměs jednohlasné. Vnímání státní hranice je tak rezidenty dáváno především do spojitosti s klidem, odlehlostí a také se svobodou. Narátor Jaroslav I. tyto pocity popisuje takto:

„V tý Maříži prostě něco je, co tam člověka táhne no, at' už to jsou ty lidi nebo to prostředí, nebo už jenom to, že prostě víš, ty seš na těch hranicích a za nima už je jenom nějaký Rakousko, takže seš tady takovej uklizenej, není to tak jako venkov, kdyby si jel tady někam za Prahu. Kde víš, že seš ze všech stran něčím obklopenej a prostě si odpočineš, no.“ (Jaroslav I., 2023)

Poněkud kontradičně to popisuje narátorka Anna T., který ale staví klid a ústraní do konfliktu s turistickou pozorností a kulturními akcemi, které rozebírám v jiné kapitole:

„Jako už to není to ta oáza klidu. Protože když se člověk podívá třeba na tu vesnici. Stejně to funguje. A není to tady hezký, jako tady jsme v díře, rozumíš. Není tady žádná krajina zvláštní. Právě asi proto, nebo co. Asi taková skrýš taková, kde se teda neukryješ...“ (Anna T., 2022)

Takto o tématu hovoří narátor Václav H. ve zdůvodnění výběru Maříže jako trvalé rezidence:

„My jsme byli trošičku jako, já to nechci nazvat jako ve vnitrozemí, ale od té hranice trošku víc vzdálený, a tam teda jsme nenašli nějakým způsobem to, co by se nám až tak moc líbilo.“

„Že tady na tom pohraničí, já si myslím, kdekoli na světě tepe ten život trošku jiným rytmem. Je to všechno jinačí než než v tom vnitrozemí.“ (Václav H., 2022)

Shrnu-li to, je bytí na hranicích často spojováno s pocitem klidu a vzdálenost od velkých center je v naracích často spojována s přírodou a také svobodou vyjádření. To vše se ale neoddělitelně váže na nízkou hustotu obyvatel a historicky dlouhodobě omezené zásahy do krajiny lidskou rukou. Oba tyto faktory přispívají k vnímání místa jako místa na okraji.

Oba tyto elementy – svoboda a příroda – jsou ale narátory převážně vnímány jako mizející a upadající, převážně v důsledku vyšší turistické pozornosti a intenzivnější lidské přítomnosti. Ve vyprávění narátorů jsou tyto kvality většinou uváděny v minulém čase jakožto vzpomínání na „starý dobrý časy“ nebo jako stále přítomné, ale upadající, případně v ohrožení. Tento aspekt je podrobněji rozebírán v kapitolách Turismus a Chalupáři.

Hranice se tak stává velmi ambivalentním prostorem, neboť obě výše popsaná pojetí jsou úzce spojena. Většinově vnímané zhmotnění nesvobody v podobě oplocené a střežené hranice v minulosti, po které nalézáme stopy v krajině i v přítomnosti, de facto vytváří unikátní prostor, který přes silně vnímaný negativní náboj sedimentované minulosti získává kladné atributy ve vnímání rezidentů i návštěvníků v podobě

vyprázdněného prostoru, který je možné naplnit, ale zároveň jej i prožít jako prostor, který je klidný a odpojený od dynamiky okolního světa.

„Každý prostě tady začal psát ten svůj prostě bílej nepopsanej list...“ (Václav H., 2022)

6.2 Mařížský zámek

V oblasti se nenachází příliš mnoho míst paměti – jedna cedule odkazující na existenci hraničního pásma, pár křížků po cestě ze Slavonic do Maříže. Pokud je zde nějaké místo, které opravdu stojí za zmínku, je to Mařížský zámek, byť z něj v momentálním stavu nezbyvá mnoho. Na konci aleje zarostlé stromy a křovím velmi antiklimaticky, oproti očekávání ční značně zredukované torzo a přilehlé pozůstatky fontány. Nebýt určité péče, díky které je kruhový obrys fontány a pár stěn samotného zámku alespoň trochu vidět, nevšimavý návštěvník by v této části Maříže nezpozoroval nic výjimečného v kontextu mnohých dalších zborů rozesetých po vesnici. Co místo ovšem odlišuje, je informační tabule, mnohé zmínky o jeho osudu ve vyprávění narátorů a také model a fotodokumentace jeho podoby v období, kdy stál ještě celý, v Mařížském muzeu.

Zámek tu stojí od 18. století na místě ještě starší tvrze, jejíž minulost se táhne až do 14. století. Stavba však sdílela osud původních Mařížanů a poválečné období a události v padesátých a sedmdesátých letech, kdy byla postupně destruována přírodními i lidskými živly, ji zanechaly v nynějším stavu. O úpadku zámku panuje ve vesnici víceméně jednotný narativ, který období začátku úpadku připisuje momentu vysídlení Němců, kdy docházelo k rabování domů na materiál.

„Ale to bylo prostě, jsem četla, že v Českým Rudolci, když potom nás osvobodili, tak tam seděli ty domorodci s těma ruskýma vojákama, někde pařili. Češi potom někde přivalili nějakej sud nějakýho šnapsu a až se zmastili všichni dohromady, tak se vrhli do zámku a vyrabovali.“ (Anna T., 2022)

„Naprostá devastace probíhala zloději, no každéj si sem ze Slovenska, ty ty komouši sem si jezdili. Já taky jsem se dověděl, že z Mařížskýho zámku je dlážděný chodník i na slavonickém náměstí, takový žlutavý kostky a to bylo vybrakovaný tedy ze zámku, všechno bylo rozkradený, kurvy.“ (Jakub D., 2023)

Později v období kolektivizace drobných zemědělců a zformování JZD Telč (Stehlík, 2009) byly ještě stojící prostory zámku využívány jako sklad.

„A pak už tam vlastně začali skladovat obilí, později ledek a podobný svinstva.“ (Karel R., 2013)

„Pak, když se to zaplotilo, tak už jenom se snaží, aby ty lidi odtud vypadli. Jo snaha byla. Už se přestalo tady tancovat. Muziky a pak nastěhovali ty... To hnojivo takový ty ledek amonný a hodně hnojiv.“ (Jakub D., 2023)

Destrukce pak pokračila při narátory zmiňované návštěvě filmového štábu, který údajně zámek v rámci natáčení podpálil.

„Pak tady jednou natáčela taky nějaká, nějaký, myslím, že to byla Česká televize a natáčel tedy film a během toho ten zámek zapálili.“ (Jakub D., 2023)

„No a pak někdo vymyslel teda, že se tam natočí nějaký film o partyzánech. Přijeli tam tady tajtrlíci z Prahy z Barrandova a zapálili to, jo. Z toho udělali sídlo jakoby gestapa, partyzáni to přepadli a oni to reálně zapálili.“ (Karel R., 2013)

Ve vyprávění se objevují vzpomínky na dobu, kdy zámek ještě stál:

„...když se chodilo tancovat, tak že jo na zámek, to se ještě smělo, to ještě nebylo v pásmu, se chodilo tancovat tady do zámku...“ (Jakub D., 2023)

„Tehdy tam jako to ještě šlo, tam byl z toho jakoby kulturák... a divadlo tam ještě hráli třeba moje rodiče, jo. Taneční zábavy se tam pořádaly...“ (Karel R., 2013)

7. Prezentace Maříže navenek

V této pasáži se zabývám způsobem, jakým se prezentují různé aktivní skupiny se sídlem či zájmem ležícím v Maříži. Jmenovitě se jedná o spolek Leštnice a spolek Mařížský park, dále pak Keramiku Maříž a Maříž[®], Mařížské muzeum a zahradu narátora Jakuba D. Věnoval jsem se tomu, jakým způsobem se tyto útvary prezentují ve veřejně dostupných zdrojích. Informace jsem zjišťoval na jejich webových stránkách, a to primárně v sekcích „O mně“. V případech spolku Leštnice, zahrady narátora Jakuba D. a Mařížského muzea jsem veřejně dostupné informace obohatil o rozhovory. Můj předpoklad, že Maříž (jako místo, se kterým se subjekty identifikují a jehož identitu využívají) bude přítomna ve všech prezentacích, se nakonec nenaplnil, přestože většina subjektů identitu využívalo a přímo se na ni odkazovalo, u jednoho se mi podobný jev nepodařilo najít, respektive našel jsem pouze stopové množství, ale ne konkrétní a jasně vyhraněný odkaz.

Prezentace na stránkách Keramiky Maříž se sice na Maříž odkazuje, ale pouze v rámci prezentace historie značky, a je tedy zmíněna spíše z faktické korektnosti a proto, že značka byla opravdu na tomto místě založena; propojení na Maříž není dále rozpracováno, mytizováno, zdůrazňováno a podobně. Maříž zde není explicitně ani implicitně jmenována jako místo s konkrétní a unikátní identitou, ale pouze jako původce jména značky, kvůli „shodě náhod“, že právě zde došlo k založení dílny. Navíc je dále můj předpoklad bořen „demýtizací“, tedy tím, že zásluha na pojmenování značky výrazem „Maříž“ je připisována spíše neschopnosti se shodnout na jiném jméně než na tomto, které bylo původně provizorní. Místo Maříž tedy v sebe prezentaci na webových stránkách Keramiky Maříž není použito jako stěžejní součást identity značky. S identitou místa tak není příliš pracováno. Obecná a romantizovaná vesnická estetika je přesto však použita, a to především v grafickém zpracování webových stránek. Nalezneme zde silně stylizované odkazy na topografii Maříže a místní architekturu a celkově působí velmi klidným, jednoduchým, vesnickým dojmem. Z možné identifikace se s místem si ale bere jen hrubé obrysy, tedy již zmíněnou stylizovanou vesnickou estetiku, ale hlouběji se v sebe prezentaci s konkrétními místními identitami nepracuje.

Na druhou stranu konkurenční značka Maříž[®], sestávající z jednoho tábora vzniklého po rozdělení původní značky po jistých názorových neshodách jejich zakladatelů, místních identit ve své sebe prezentaci využívá hojně.

V této souvislosti bych rád ještě upřesnil způsob, jakým o těchto dvou značkách píš. Nelze se vyhnout dichotomizaci a nevyužívat rozdílností a kontrastů těchto dvou značek jako metodu analýzy. Ve vlastních sebe prezentacích se vůči sobě vymezují či jinak zdůrazňují vzájemnou rozdílnost. Je tedy nevyhnutelné, že i já budu v textu jednu vůči druhé vymezovat, a poukazovat tak na rozdíly, což poskytne bližší vhled do vysvětlování jevů.

Text na stránkách keramiky Maříž[®] je v porovnání s Keramikou Maříž mnohem delší. Historii značky do značné míry propojuje s osudem vesnice jako takové a je spíše popisného rázu. Snaží se popsat události detailně, strukturovaně a fakticky (opakováním jistých informací však působí velmi nuceně). Naproti tomu je text na stránkách Keramiky Maříž silně stylizovaný a slouží spíše jako krátká pohádka uvádějící do atmosféry a poskytující stručné a silně stylizované informace o minulosti značky.

Maříž[®] ve své sebe prezentaci opakovaně odkazuje k místu Maříži, kterému přisuzuje různé unikátní kvality a poukazuje na osud vesnice, do něhož je samotná značka zainvestovaná.

„V místě vyrabovaném, sociálně mrtvém, bez infrastruktury, bez dostatečné elektřiny, kanalizace, telefonu a později internetu to není lehké. Vaříme z lokálních a často zároveň i biosurovin, dlouhodobě rozvíjíme příhraniční spolupráci s místními rakouskými biofarmáři.“ (Maříž[®] autorská keramika, [b.r.]

Zdůrazňuje a přisuzuje místu unikátní geografické umístění jako pozitivní kvalitu, která mimo jiné zvedá její atraktivitu a prestiž, neboť poukazuje na její jedinečnost. Jsou použity výrazy jako „konec světa“, „česko-moravsko-rakouské trojmezí“, což považují za odkaz k zemi nikoho nebo k liminálnímu, nevyhraněnému prostoru, který může svojí podivností působit lákavě a přitažlivě.

„Maříž je místo. Vesnice „na konci světa“, na trojmezí Čech, Moravy a Rakouska, do které 30 let nesměl nikdo vstoupit, protože ležela příliš blízko rakouských hranic. Maříž je místo se silným geniem loci.“ (Maříž® autorská keramika, [b.r.]

Spojení s místem Maříží spočívá nejen v komplikacích nebo těžkém osudu, které značka a místo sdílejí, ale zároveň je zde zdůrazňován morální aspekt, který vůči vesnici značka keramika Maříž® naplňuje ve snaze o její revitalizaci. Obchodní snahy značky jsou tak spojeny s motivací opravit toto zdevastované místo a skrze vlastní úspěch zaručit jeho prosperitu.

„Rozpadlá, zarostlá a opuštěná vesnice Maříž, do které 30 let nesměl nikdo vstoupit, protože ležela příliš blízko rakouských hranic, oslovila [narátora Jiřího Š.] svým stále patrným duchem a romantikou tohoto zapomenutého místa na konci světa.“ (Maříž® autorská keramika, [b.r.]

„Vaříme z lokálních surovin a obnovujeme vysídlené a zdevastované pohraničí. Naším cílem je ekonomická, sociální a ekologická udržitelnost firmy a záchrana takřka zaniklé vesnice.“ (Maříž® autorská keramika, [b.r.]

Zároveň se Maříž® v sebezpřítaci odkazuje a současně i legitimizuje odkazem na svého zakladatele, narátora Jiřího Š., který je již po smrti, a tak jsou jeho intence zprostředkovávány:

„Jeho vizí byla od počátku záchrana vysídlené vesnice, která mu svým duchem učarovala, a vytvoření harmonického udržitelného prostředí pro kreativní autorskou tvorbu v čisté přírodě.“ (Maříž® autorská keramika, [b.r.]

Dále tu je spolek Leštnice, asi nejnovější útvar vzniklý v této oblasti. Jedná se o spolek mladých lidí, kteří se odkazují na původní Letní školu pořádanou narátorem Arnoštem V. a narátorem Lubomírem L. a dalšími divadelníky z divadla Sklep a představují tak jejich duchovní nástupce. Na silnou identifikaci s místem poukazuje už samotný název spolku, který odkazuje na nedalekou vesnici Léštnice zaniklou v minulém století, která s Maříží sdílí částečně tragický osud, jen to v jejím případě bylo „dotaženo do konce“.

„To jméno jsme si dali, protože se nám to jméno líbilo a nechtěli jsme si dávat jméno obsahující Maříž... To byl asi jakoby první impulz a pak právě se nabízela ta Léštnice, kterou jsme všichni znali jako takovou divočinu neprobádanou. A právě jako kus nějaký paměti vytržený. Jako něco, co nikomu nepatří a co by nikomu nemuselo vadit, kdyby jsme si to jméno takhle přisvojili. A zároveň se nám líbila ta divočina.“ (Jaroslav I., 2023)

Zakládající členové jsou potomci příležitostných rezidentů ze skupiny příchozí spolu se Sklepáky:

„A protože je náš kolektiv svázán s tímto regionem a jeho prostředím, použili jsme jako název naší neziskové organizace jméno Leštnice, které v přeneseném smyslu představuje naši filozofii a naši činnost.“¹³ (Leštnice, ©2023)

Mezi aktivity spolku patří šíření osvěty o širokém spektru témat, od ekologické udržitelnosti až po vypořádávání se s komplikovanou minulostí místa, a to formou uměleckých zásahů. S identitou místa pracují komplexně, neboť samotné místo a místní identity jsou jedním z cílů jejich umělecko-výzkumného zájmu.

„Jako nová generace chceme tuto zděděnou komunitu a její kulturu udržovat a dále rozvíjet v rovnováze s přírodním prostředím okolí.“¹⁴ (Leštnice, ©2023)

„Naše práce se zaměřuje na obnovu místního kulturního dědictví a životního prostředí, rekonstrukce a údržbu staveb, podporu mezinárodní spolupráce a kulturních výměn, jakož i pokračující výzkumnou činnost včetně její dokumentace a publikace.“¹⁵ (Leštnice, ©2023)

V rámci jejich sebe prezentace je na stránce mimo úvodního textu jako stěžejní součást vizuálu i mapa, která zobrazuje klíčová místa pro tuto oblast, jimiž jsou Slavonice,

¹³ V originále: „As our collective is bound to this region and its environment, ‚Leštnice‘ became the name of our non-profit organisation as it figuratively encompasses our philosophy and scope of activities.“

¹⁴ V originále: „As the following generation, we aim to sustain and build upon this inherited community and its culture, in balance with the natural habitat of the surroundings.“

¹⁵ V originále: „We work with a focus on the rehabilitation of the local cultural heritage and environment, restoration and sustainable property management, the support of international cooperation and cultural exchange as well as continual research activity and its documentation and publication.“

Maříž a Léštnice. To odpovídá i triádě často zmiňovaných a často koreferovaných míst v této lokalitě.

Dále ve vesnici působí spolek Mařížský park, který se původně dle prezentace zaměřoval na revitalizační snahy. Ten využívá silné odkazy k identitě místa a jeho unikátnosti, čímž poukazuje na jeho hodnotu a mobilizuje k jeho záchraně.

„V sobotu 30. 7. 2016 jsme v Mařížském parku posnídali výborné sýry od místních selek paní Hany Kryzanové a Hany Langové a další místní produkty: vajíčka od šťastných slepic, med.“ (Mařížský park, ©2016)

Dle narátorů však spolek už několik let nevykazuje žádnou činnost a jeho zakládající členové manželé Václav H. a Zuzana H. jeho řady již opustili.

Mařížské muzeum ani zahrada narátora Jakuba D. se nijak oficiálně neprezentují. Kromě poskytnutých rozhovorů a zmínek v různých článcích cílená sebereprezentace v podobě vlastních stránek nebo aktivního vyhledávání a oslovování médií absentuje.

Muzeum na místních identitách stojí, neboť prezentuje historický pohled na vesnici s primárním zaměřením na vystěhování Němců a Maříž jako na tradiční a funkční vesnici.

„V žádném případě jsem nechtěl, aby to mělo nějakou hlubší politickou podtext. Jo, spíš to mělo být postavený na nějaký takový rovině, takovýho smíření, takovýho, takovýho, jak bych to řekl, takovýho jemného upozornění na lidskou lhostejnost a ignoranci, kam až to všechno může dojít, když se podíváš na ten zámek, mluví to za všechno, a to jsou ještě i jiné věci, ale to už zase k věci nepatří, takže takhle, no. Já myslím, že se to podařilo, bylo tady, chodili, chodí sem prostě lidi z obou stran hranice a ještě jsem tady neměl žádné nějaké takové až příliš emocionální zážitky, že by někdo někoho napadal a tak dále. A to bylo, to bylo právě můj cíl. Takhle jsem to tady chtěl postavit.“ (Václav H., 2022)

Zahrada narátora Jakuba D. rovněž s místními identitami příliš nepracuje, kromě estetického odkazu na výtvarný styl mařížské keramiky zastoupený ve výzdobě domu,

který je spolu se zahradou dle vlastních slov narátora určitým lákadlem pro turisty. Presentace se nedotýká reálií, které by byly unikátní konkrétně pro Maříž, nýbrž pracuje s obecnějším aspektem bujné přírody v odloučených lokalitách, což konvenuje s očekáváním příchozích návštěvníků, kteří v pohraničí (oblasti na okraji) předpokládají klid a přírodu přebírající iniciativu nad člověkem, čímž je divoká a krásná.

8. Závěr

Maříž i přes dvakrát přerušenu kontinuitu (nejdříve nuceným vysídlením Němců a poté postupně uzavřením Maříže do pohraničního pásma) nyní zažívá určitou revitalizaci. Opravené domy a novostavby přibývají a počet stálých rezidentů, přestože neroste přímou dědickou linkou, má potenciál k růstu. Lze očekávat, že populace neomládne, neboť většina budoucích rezidentů se plánuje do vesnice uchýlit až ve stáří či v pokročilém věku. Omládnutí populace brání především nízká občanská vybavenost vesnice, rostoucí ceny nemovitostí a pozemků zapříčiněné turistickým ruchem, vzdálenost místa a omezená dopravní komunikace do větších center.

Potenciální budoucí kontinuita tak leží krom potomků místních rezidentů, kterých je malý počet (potomků místních rezidentů s emoční vazbou a zájmem o místo je ještě méně), i v rukou potomků příležitostných rezidentů, kteří o místo kontinuálně projevují silný zájem.

Právě skrze angažovanost lidí z okolí divadla Sklep se vytvořila místní identita s definovanými konturami a nyní i realizovaným transferem mezigeneračního dědictví odkazu Letní školy. Kreativní a uvolněný přístup, zahrnující umělecké a kulturní aktivity, citlivý a perceptivní přístup k dozvukům místních formativních historických událostí, jejich problematizace a silná přítomnost ve zdejších narativech, to vše by se dalo považovat za aspekty místní identifikace s potenciálem se udržet, jelikož se vynořují i u nové generace, a tudíž má smysl je jako specifickou místní identitu definovat. Identifikace se vztahuje v první řadě k místu samotnému. U všech narátorů bez výjimky nalezneme zmínky o nevysvětlitelném kouzlu místa, unikátním prostředí a podobně, rezidenti ve výpovědích projevují neskrývanou péči a zájem nejen o podobu místní krajiny, ale i o její transformaci, někdy popisovanou jako jakousi rezoluci nad minulostí. Nucený odsun německého obyvatelstva je jednotně popisován negativně, jako událost, která mimo osobní tragedie poškozených jednotlivců a morální úpadek českých aktérů zároveň zásadně poškodila místní krajinu a zpřetrhala místní identitu. Skrze své různé aktivity se místní rezidenti mimo obecné kulturní obohacení snaží pracovat i s místní historií, což ukazuje například aktivita spolku Leštnice, expozice Mařížského muzea nebo účast na výstavách věnovaných Němcům a Čechům

v pohraničí organizovaných místními umělci. Stopy odsunu rezonují také v otevřenosti místní komunity vůči osobám jiné než české národnosti, což je zřetelné mimo jiné na mezinárodně orientovaném působení spolku Leštнице. Místní obyvatelé vnímají silně místní krajinu, které jsou přisuzovány různé atributy jako například krása, divokost a poznamenanost, a skrze stopy dějin v krajině místní rezidenti tematizují ve svých naracích události, které se do krajiny propisují. Mimo nucený odsun Němců se jedná o vnímání bývalého zakázaného pásma státní hranice. Tento narativ pojí nejen negativní vnímání hranice a omezení svobody s ní spojené, ale obecně tematizuje a připomíná útlak minulého režimu, jehož důsledky místní rezidenti spatřují mimo viditelné stopy v místních lesích po signální stěně také například v destruktivních dopadech kolektivizace zdejšího zemědělství. Zároveň se místní společenství silně vymezuje vůči obyvatelům Slavonic, kterým skupinově přisuzuje negativní atributy, jako je ignorantství, maloměšťačkovost nebo sympatizantství s minulým režimem. Negativní atributy jim přisuzují i v kontextu nuceného odsunu Němců a odsuzují je za „zlatokopectví“.

Místní rezidenti, kteří se věnují různým aktivitám, jako jsou umělecké rezidence, Letní škola, muzeum, výroba a prodej keramických výrobků, prodej módních doplňků apod. také zpravidla využívá místní identity k sebe prezentaci. V názvech těchto subjektů nalezneme místopisná jména z této oblasti, zdůrazňování osudu místa, označování místa jako poznamenaného a unikátního. Zpravidla tak však činí citlivě a budují tak kolektivně napříč subjekty vcelku jednotnou představu o místní identitě, která komentuje a připouští dějinný kontext, jež zároveň prezentuje jako jeden z důvodů atraktivity místa, ale zároveň připouští inovativní přístup a identitu se tak povětšinou nesnaží konzervovat a uchovat, ale prozkoumávat a přirozeně s ní pracovat.

Skupina, jejíž základy stojí mimo místo, a to primárně formováním přátelských vztahů okolo divadla Sklep, se tu volně rozvíjí a rozrůstá o nové členy, kteří s ní v minulosti nebyli přímo asociovaní, ale díky sdílenému vnímání „kouzla místa“ a sdílení hodnot si zde vytvořili nový domov a plynule se začlenili do předem vzniklého kolektivu.

Dle výpovědí narátorů se právě tato skupina trvalých a příležitostných rezidentů, která ve svých vyprávěních projevuje relativní jednotu narativů a světonázoru i provázanost vzájemných vztahů, dá označit za nositele místní identity. Svě ustálené a definované

kontury projevuje mimo jiné i sdílenými obavami z cizích vlivů, které ve vesnici mohou tuto identitu ohrozit, tj. chalupářů, kteří se do místního sociálního života přímo nezapojují.

Skupina bez silnějších vazeb na předešlou populaci projevuje zájem a péči o odkaz předchozích obyvatel ať aktivní formou v podobě výstav a umělecko-výzkumných projektů, apelem na citlivou revitalizaci a rekonstrukci zdejších domů či jen pouze ve formě, ve které o minulosti místa hovoří. Tato péče a zájem a emoční angažovanost projevená při vyprávění o minulosti místa (vystěhování, pohraniční pásmo) přináší vlastní místní narativ a interpretaci minulosti místa, která se nutně neshoduje s prezentovaným místním (slavonickým) narativem, a tvoří tak unikátní narativní a identitární komplex, který minulost a její interpretace zapojuje do vlastních narativů přinesených odjinud z původních domovů rezidentů.

Turismus v místě představuje ambivalentní sílu, která na jednu stranu rozdmýchává konflikty, ale zároveň dává místu potenciál růstu. Na jednu stranu přináší příležitost a na stranu druhou ohrožuje místní autenticitu. Je to ale nepochybně jeden z hlavních vlivů, který formuje a nadále formovat bude místo a je s místem velmi silně spjat. S turismem související pracovní příležitosti a finanční potenciál místa jsou a budou jedním z faktorů, který pravděpodobně napomůže udržení existence vesnice v nějaké koherentní formě, ať už jako vymístěné turistické destinace s identitou konstruovanou podle očekávání a představ návštěvníků, kdy se z autenticity stane divadelní kulisa prezentující jednotlivé identitární komponenty bez hlubšího prožitku a bez další práce s nimi a smysluplné revitalizace, nebo identitární jádro v rukou rezidentů ustojí nápor a díky narátory vykonávané citlivé práci s revitalizací a hlubším definováním místního charakteru a ustanovením tradic se místo vypořádá s historickými událostmi způsobenými problémy, čímž možná přijde o část své atraktivity, ale třeba vytvoří místní identitu, která bude odolná, osobitá a ponese odkaz formovaný v posledních třiceti letech a zprostředkovaně, skrze momentální interpretace, i odkaz rezidentů předchozích z nyní rychle se vzdalující minulosti.

9. Seznam použité literatury

BRUBAKER, R. a COOPER, F. Beyond „Identity“. *Theory and Society*, vol. 29 (2000), no. 1, s. 1–47.

DOXEY, G. V. A causation theory of visitor-resident irritants: Methodology and research inferences. In: *Sixth Annual Conference Proceedings of the Travel Research Association*. Travel Research Association, 1975, s. 195–198.

ERIKSEN, T. H. *Small Places, Large Issues: An Introduction to Social and Cultural Anthropology*. Pluto Press, 2015. ISBN 0745335934.

GIBAS, P. a PAUKNEROVÁ, K. Mezi pravěkem a industriálem: několik poznámek k antropologii krajiny. *Český lid*, roč. 96 (2009), č. 2, s. 131–146.

HÁJEK, M. *Čtenář a stroj: Vybrané metody sociálněvědní analýzy textů*. 1. vyd. Praha: SLON, 2014. ISBN 978-80-7419-161-9.

HALBWACHS, M. *The collective memory*. 1. vyd. New York: Harper & Row, 1980. ISBN 0-06-090800-9.

HAMIDOU-SCHMIDT, H., MAYER, S. J. The Relation Between Social Identities and Outgroup Hostility Among German Immigrant-origin Citizens. *Political Psychology*, vol. 42 (2021), no. 2, s. 183–345. ISSN 0162-895X.

INGOLD, T. The temporality of the landscape. *World Archaeology*, vol. 25 (1993), no. 2, s. 152–174.

KOVAŘÍK, D. Vysídlení Němců z okresu Jindřichův Hradec 1945–1948. In: *Jihočeský sborník historický*. České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, roč. 74 (2005), s. 219–234. ISSN 0323-004X

KOVAŘÍK, D., et al. Činnost plukovníka Vladimíra Hobzy a jeho „partyzánského“ oddílu při vysídlování (nejen) německých obyvatel do Rakouska v roce 1945. In: KUNŠTÁT, M. (ed.). *Krize, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933–1948*. 1. vyd. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2017a, s. 141–170. ISBN 978-80-87782-80-4.

KOVAŘÍK, D. Hraniční pásmo v okolí česko-rakouské hranice v letech 1950–1964. In: VANĚK, P. (ed.). *Ochrana státní hranice v 50. letech 20. století*. Brno: Technické Muzeum v Brně, 2017b, s. 109–116. ISBN 978-80-87896-47-1.

KUČERA, Z. a KAŠKOVÁ, M. Utváření domova ve změněné krajině pohraničí Česka. In: Veronika BEŠŤÁKOVÁ, Anna HOGENOVÁ, Josef JAŘAB, Magdalena KAŠKOVÁ, Zdeněk KUČERA, Petr SAMOJSKÝ a Martin WEBER. *Domov a krajina: sborník z konference*. Praha: Obec širšího společenství českých unitářů, 2016, s. 28–42. ISBN 978-80-904909-5-6.

NORA, P. *Realms of Memory: The Construction of the French Past, Volume 1 - Conflicts and Divisions*. New York: Columbia University Press, 1996. ISBN 978-0-231-08404-8.

PAASI, A. Region and place: regional identity in question. *Progress in human geography*, vol. 27 (2003), no. 4, s. 475–485.

PŮTOVÁ, B. *Antropologie turismu*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2019. ISBN 978-80-246-4354-0.

RELPH, E. *Place and placelessness*. New York: Sage Publications Ltd, 2022. ISBN 978-0850861761.

SOJA, E. *Postmodern geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*. 2. vyd. Londýn: Verso, 1990. ISBN 0-86091-936-6.

YI-FU, T. *Space and place: Perspective of experience*. 8th ed. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2001. ISBN 0-8166-3877-2.

STEHLÍK, M. *Slavonické dvacáté století*. 1. vyd. Dačice: Občanské sdružení Krasohled, 2009. 109 s. ISBN 978-80-254-5804-4.

WIEDEMANN, A. „*Pojď s námi budovat pohraničí!*“: *Osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945–1952*. Prostor, 2016. 472 s. ISBN 978-80-7260-337-4.

On-line zdroje

Keramika Maříž. Online. [2023]. Dostupné z: <https://www.keramika-mariz.cz>. [Citováno 2023-04-03]

Leštnice. Online. ©2023. Dostupné z: <https://www.lestnice.org>. [Citováno 2023-04-04]

Maříž. Online. [2023]. Dostupné z: <https://www.mariz.cz>. [Citováno 2023-03-16]

Mařížský park. Online. ©2016. Dostupné z: <https://www.mariz-park.cz>. [Citováno 2023-04-04]

Paměť národa. Online. ©2008–2023. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs>. [Citováno 2023-04-12]

Český statistický ústav. Online. ČSÚ. 2023. Veřejná databáze. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt-vyhledavani&vyhltext=Ma%C5%99%C3%AD%C5%BE&bkvt=TWHFmcOtxb4.&katalog=all&skupId=4829&pvo=SLD21056-COD&pvoch=3104&pvokc=65#w=> [Citováno 2023-04-11]